

GIZARTE ZIENTZIAK

Ane CASTILLO RETA

IRUÑEKO GALTZADARRIAK.
MEMORIA ETA ONDAREA
LANTZEN LEHEN
HEZKUNTZAN.

TFG/GBL 2020

Facultad de Ciencias Humanas y Sociales
Giza eta Gizarte Zientzien Fakultatea

Grado en Maestro de Educación
Primaria /
Lehen Hezkuntzako Irakasleen
Gradua

Lehen Hezkuntzako Irakasleen Gradua
Grado en Maestro en Educación Primaria

Gradu Bukaerako Lana
Trabajo Fin de Grado

**IRUÑEKO GALTZADARRIAK. MEMORIA
ETA ONDAREA LANTZEN LEHEN
HEZKUNTZAN.**

Ane CASTILLO RETA

GIZA ETA GIZARTE ZIENTZIEN FAKULTATEA
FACULTAD DE CIENCIAS HUMANAS Y SOCIALES

NAFARROAKO UNIBERTSITATE PUBLIKOA
UNIVERSIDAD PÚBLICA DE NAVARRA

Ikaslea / Estudiante

Ane CASTILLO RETA

Izenburua / Título

Iruñeko galtzadarriak. Memoria eta ondarea lantzen Lehen Hezkuntzan

Gradu / Grado

Lehen Hezkuntzako Irakasleen Gradua / Grado en Maestro en Educación Primaria

Ikastegia / Centro

Giza eta Gizarte Zientzien Fakultatea / Facultad de Ciencias Humanas y Sociales

Nafarroako Unibertsitate Publikoa / Universidad Pública de Navarra

Zuzendaria / Director-a

César LAYANA ILUNDAIN

Saila / Departamento

Giza eta Hezkuntza Zientziak Saila / Departamento de Ciencias Humanas y de la Educación

Ikasturte akademikoa / Curso académico

2019 / 2020

Seihilekoa / Semestre

Udaberria / Primavera

Hitzaurrea

2007ko urriaren 29ko 1393/2007 Errege Dekretua, 2010eko 861/2010 Errege Dekretuak aldatuak, Gradu ikasketa ofizialei buruzko bere III. kapituluak hau ezartzen du: “ikasketa horien bukaeran, ikasleek Gradu Amaierako Lan bat egin eta defendatu behar dute [...] Gradu Amaierako Lanak 6 eta 30 kreditu artean edukiko ditu, ikasketa planaren amaieran egin behar da, eta tituluarekin lotutako gaitasunak eskuratu eta ebaluatu behar ditu”.

Nafarroako Unibertsitate Publikoaren Haur Hezkuntzako Irakaslearen Graduak, ANECAk egiaztatutako tituluaren txostenaren arabera, 12 ECTSko edukia dauka. Abenduaren 27ko ECI/3857/2007 Aginduak, Haur Hezkuntzako irakasle lanetan aritzeko gaitzen duten unibertsitateko titulu ofizialak egiaztatzeko baldintzak ezartzen dituenak arautzen du titulu hau; era subsidiarioan, Unibertsitatearen Gobernu Kontseiluak, 2013ko martxoaren 12ko bileran onetsitako Gradu Amaierako Lanen arautegia aplikatzen da.

ECI/3857/2007 Aginduaren arabera, Haur Hezkuntzako Irakaslearen ikasketa-plan guztiak hiru modulutan egituratzen dira: lehena, oinarritzko prestakuntzaz arduratzen da, eduki sozio-psiko-pedagogikoak garatzeko; bigarrena, didaktikoa eta diziplinakoa da, eta diziplinen didaktika biltzen du; azkenik, Practicum daukagu, zeinean graduako ikasleek eskola praktikan lortu behar dituzten gaitasunak deskribatzen baitira. Azken modulu honetan dago Gradu Amaierako Lana, irakaskuntza guztien bidez lortutako gaitasun guztiak islatu behar dituen. Azkenik, ECI/3857/2007 Aginduak ez duenez zehazten gradua lortzeko beharrezkoak diren 240 ECTSak nola banatu behar diren, unibertsitateek ahalmena daukate kreditu kopuru bat zehazteko, aukerako irakasgaiak ezarri, gehienetan.

Beraz, ECI/3857/2007 Agindua betez, beharrezkoa da ikasleak, Gradu Amaierako Lanean, erakus dezan gaitasunak dituela hiru moduluetan, hots, oinarritzko prestakuntzan, didaktikan eta diziplinan, eta Practicumean, horiek eskatzen baitira Haur Hezkuntzako Irakasle aritzeko gaitzen duten unibertsitateko titulu ofizial guztietan.

Lan honetan, oinarrizko prestakuntzako moduluak estrategia didaktikoei, curriculumaren azterketari... buruz hitz egiten du. Horrez gain, Unitate Didaktiko bat nola prestatzen den ikusteko aukera dago. Curriculumaren azterketaren bitartez memoria eta ondarea eskoletan nola lantzen diren eta dauden hutsuneak ikusteko aukera ematen digu. Jarduerei dagokionez, azpimarratu beharra dago modu teorikoan azaltzea garrantzitsua dela, baina are garrantzitsuagoa ikasleei modu praktikokoan eta jardueren bitartez erakustea. Jarduera dinamikoak, ikasleen jakin mina eta motibazioa pizten dituztenak eskolan lantzea oso garrantzitsua da.

Didaktika eta diziplinako moduluak memoria eta ondarean Gizarte Zientzien ikasgaiarekin duen erlazioa aztertzen du, honen xedeak, Arazo Sozialak... zeintzuk diren azalduz. Horrez gain, gizartean dauden ondare motei buruz hitz egiten du, Hego Amerikako kasuek atal honetan leku garrantzitsua hartzen dute. Gure lanaren fokua, galtzadarriak dira ondare kulturalarekin erlazionatzen ditugunak.

Halaber, Practicum moduluak aukera ematen digu ikusteko zein da memoria eta ondarearen errealitatea Lehen Hezkuntzako eskoletan. Ikusi daiteke, eskola hauetan gai honen galera eta hutsune handia dagoela. Horretarako, galtzadarrietan fokua jartzen duten bi proposamen teoriko planteatzen dira Lehen Hezkuntzako bi kurtso desberdinetarako, adinaren aldetik oso desberdinak direnak.

Laburpena

Gaur egungo gizartean, memoria historikoa apurka-apurka lekua hartzen ari da. Hala ere, Hezkuntza arloan eta batez ere Lehen Hezkuntzan, oraindik ez du izan beharko lukeen lekua hartu. Lehen Hezkuntzako curriculumari erreparatuz gero, ez dira memoria historikoaren edukirik agertzen. Lan honek Hezkuntza sistemako adin tarte horretan duen hutsunea betetzeko proposamen bat mahaigaineratzen du, memoria historikoa eta ondarea Lehen Hezkuntzatik jorratuz. Horretarako, memoria buruzko hezkuntza prozesu bat garatu da Lehen Hezkuntzako bi maila ezberdinetan aurrera eramateko. Bestalde, lanaren proposamenari dagokionez, galtzadarriek paper garrantzitsua izango dute, hauek ondare kulturalarekin erlazionatzen baitira. Galtzadarriak Stolperstein proiektuan oinarritutako ikurrak edo seinaleak dira, Nafarroan AFFNA36 elkarteak jarritakoak. Esan beharra dago lan honen oinarri nagusiak memoria, ondarea eta bakerako hezkuntza direla.

Hitz gakoak: Bakerako hezkuntza; Galtzadarriak; Memoria Lehen Hezkuntzan; Ondarea; Stolperstein.

Resumen

En la sociedad actual, la memoria histórica va tomando espacio poco a poco. Sin embargo, en la Educación y sobre todo en la Educación Primaria, aún no ha ocupado el lugar que debería tener. Si reparamos en el currículo de Educación Primaria, no aparecen contenidos de memoria histórica. Este trabajo plantea una propuesta para cubrir el vacío que existe en esta franja de edad del sistema educativo, abordando la memoria histórica y el patrimonio desde la Educación Primaria. Para ello, se ha desarrollado un proceso educativo sobre memoria para llevarlo a cabo en dos niveles diferentes de Educación Primaria. Por otro lado, los adoquines tendrán un papel importante en la propuesta de la obra, ya que éstos se relacionan con el patrimonio cultural. Los adoquines son símbolos o señales basados en el proyecto Stolpersteine, instalados por la asociación AFFNA36 en Navarra. Hay que decir que los pilares fundamentales de este trabajo son la memoria, el patrimonio y la educación para la paz.

Palabras clave: Adoquines-tropezones; Educación para la paz; Memoria en la Educación Primaria; Patrimonio; Stolpersteine.

Abstract

Nowadays, historical memory is taking space gradually in our society. However, in the education field, and specially in Primary Education, the place it deserves has not arrived yet. If we examine the Primary Education curriculum, no historical memory contents appear. In order to fill the gap that exists in this age range of the Educational System, this essay suggests a proposal addressing the historical memory and heritage from Primary Education. For that purpose, an educational process about memory has been developed to be performed in two different levels of Primary Education. Furthermore, the cobblestones will have an important role in this proposal, according to their relationship with the cultural heritage. The cobblestones are symbols of signals based on the Stolpersteine Project, placed in Navarra by the AFFNA36 Association. It is worth mentioning that the fundamental pillars of this work are memory, heritage and education for peace.

Keywords: Cobblestones; Education for peace; Heritage; Memory in Primary Education; Stolpersteine.

Aurkibidea

Sarrera	1
1. Marko teorikoa	5
1.1. Atal epistemologikoa	5
1.2. Atal didaktikoa	16
1.3. Atal kurrikularra	27
1.4. Atal psikoebolutiboa	35
2. Marko enpirikoa	38
2.1. Proposamenaren sarrera	38
2.2. Lehen Hezkuntzako bigarren mailako proposamena	40
2.2.1. Edukiak	41
2.2.2. Gaitasunak	42
2.2.3. Estrategia didaktikoak	43
2.2.4. Saioen garapena	44
2.2.5. Ebaluazio irizpideak	50
2.3. Lehen Hezkuntzako seigarren mailako proposamena	52
2.3.1. Edukiak	53
2.3.2. Gaitasunak	53
2.3.3. Estrategia didaktikoak	54
2.3.4. Saioen garapena	55
2.3.5. Ebaluazio irizpideak	60
Ondorioak	63
Erreferentziak	71
Eranskinak	76
A. Eranskina I	76
A. Eranskina II	77
A. Eranskina III	79
A. Eranskina IV	80
A. Eranskinak V	81
A. Eranskinak VI	82
A. Eranskinak VII	85
A. Eranskinak VII	86

SARRERA

Gaur egun guztiok noizbait memoria hitza entzun dugu. Memoria oso kontzeptu zabala dela esan dezakegu. Termino askorekin erlazionatu badaiteke ere, normalean “Historia” hitzarekin lotu ohi da. Izan ere, memoria da historiaren pasarte batek uzten duen aztarnarik handiena, mingarriena batzuetan. Memoria historikoa entzutean zuzenean memoria tragikoarekin erlazionatzen da baina hori ez da beti horrela. Ondarea, monumentuak, natura... horiek ere memoria dira.

Argi dago, urte askotan zehar memoriaren nortasuna mingarria izan denez, ez dela beste belaunaldietara transmititu. Mingarria denez gero, alde batera utzi da eta bakarrik helduen gai bihurtu da. Jarrera horren eremuetako bat, baina ez bakarra, eskola dela esan dezakegu.

Egia da eskola gehienetan memoria historikoari buruzko gaiak ez dituztela Lehen Hezkuntzan jorratzen eta Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzara atzeratzen dira. Baina Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzara atzeratzearen aukera hau egokia da?

Memoria historikoa modu askotan landu daiteke, eta, gure ustez, garrantzitsua da ikasleak txikitatik gai honek duen garrantziaz jabetzea. Lehen Hezkuntzako lehendabiziko mailatik kontzeptu hau landu daitekeela. Egia da landu beharreko kontzeptuak ikasleen adinera eta testuingurura egokitu behar direla. Baina ez dugu zertan Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzara itxaron behar ikasleekin gai hau lantzeko.

Memoria historikoak gizarte mailan izugarrizko eragina izan du. Gerra Zibilaren garaian, desberdin pentsatzen zuten pertsonak hiltzen zituzten. Modu berean, desberdin pentsatzen zuten pertsona multzo handi bat ez zen ausartu bere memoria edo esperientzia transmititzera. Frankoren diktaduraren menpe ez baitzegoen askatasunik. Honekin lotuta, gizarte demokratiko eta aske batean, libre azaltzeko eskubidea garrantzitsuenetarikoa da. Baina ikusten ari garenez, azken urte hauetan frankismoaren banalizazioa gertatzen ari da toki askotan eskuin muturreko alderdi eta ideologiaren aurrerapenarekin.

Lan honen helburuetariko bat ikasleek haien auzoan, kasu honetan, Iruñean daude galtzadarriak (Stolperstein proiektua) ezagutzea eta beraien ondare

propio bat bezala onartzea izango litzateke. Horrez gain, galtzadarrien zaintzaz eta kontserbazioaz arduratzea, modu horretan ondorengoei uzteko. Bestalde, lan osoan zehar ondarea eta memoriak duen garrantzia Lehen Hezkuntzan azpimarratu nahi da.

Lan honetako atal praktikoan Espainiako Gerra Zibilaren garaiko fusilamendu eta hilketei hurbilketa egin nahi da, ondare tragikotzat hartuz. Ondare tragikoa bi maila desberdinetarako bideratuta egonen da. Alde batetik, Lehen Hezkuntzako bigarren mailara egokituta egonen da, hau da, gai hau zazpi zortzi urtetako haurrentzat egokia izan beharko da. Bestea berriz, Lehen Hezkuntzako seigarren mailarako ariketa izango da, beraz bi hurbilketa mota ezberdin izanen dira.

Hezkuntzari dagokionez, herritarrek duten jakintza bide nagusienetariko bat da. Beraz, irakasleek kontzientzia kritikoa izatea eta garatzea ezinbestekoa da. Lehen Hezkuntzan oso kasu gutxietan erabiltzen da, gai zaila eta abstraktua ikusten delako eta honetaz aparte, gizartean oraindik piztuta dagoen gai bat delako. Baina hau guztian kontuan hartuz gero posiblea izango litzateke Lehen Hezkuntzan hurbilketa bat egitea? Aldaketa hori egiteko nola izan beharko litzateke hezkuntza-ibilbide hori? Honekin lotuz, zergatik iragan tragikoa ez da ondaretzat hartzen?

INTRODUCCIÓN

Hoy en día todos hemos escuchado en alguna ocasión la palabra memoria. Podemos decir que la memoria es un concepto muy amplio. Aunque se pueda relacionar con muchos términos, normalmente se suele relacionar con la palabra "Historia". Y es que la memoria es la mayor huella que deja un pasaje de la historia, en algunas ocasiones el más doloroso. Cuando escuchamos el término Memoria Histórica lo relacionamos directamente con la memoria trágica, pero eso no siempre es así. El patrimonio, los monumentos, la naturaleza... también son memoria.

Está claro que, como durante muchos años la connotación de la memoria ha sido dolorosa, no se ha transmitido a otras generaciones. Al ser doloroso, se ha

dejado de lado y se ha convertido sólo en un tema de adultos. Uno de los ámbitos de esta actitud, pero no el único, podemos decir que es la escuela.

Es cierto que en la mayoría de las escuelas los temas de la Memoria Histórica no se abordan en la Educación Primaria y se retrotraen a la Educación Secundaria Obligatoria. ¿Pero esta posibilidad de retrasar a la Educación Secundaria Obligatoria es adecuada?

La Memoria Histórica se puede trabajar de muchas maneras y creemos que es importante que los alumnos sean conscientes de la importancia que tiene este tema desde pequeños, cabe decir que desde los primeros cursos de la Educación Primaria se puede trabajar este concepto. Es cierto que hay que adaptar los conceptos a trabajar a la edad y al contexto del alumnado, pero no tenemos por qué esperar a la Educación Secundaria Obligatoria para trabajar este tema con el alumnado.

La memoria histórica ha tenido un impacto tremendo a nivel social. Durante la Guerra Civil mataban a personas que pensaban diferente. Del mismo modo, un gran grupo de personas que pensaban de diferente manera no se atrevió a transmitir su memoria o su experiencia, porque no había libertad bajo la dictadura de Franco. En este sentido, el derecho a expresarse libremente en una sociedad democrática y libre es una de las cosas más importantes, pero lo que estamos viendo es que en estos últimos años se está produciendo la banalización del franquismo en muchos lugares con el avance de los partidos e ideologías de extrema derecha.

Uno de los objetivos de este trabajo sería que el alumnado conozca los adoquines-tropezones (proyecto Stolperstein) de su barrio, en este caso de las calles de Pamplona, y los reconocieran como un patrimonio propio. Además, encargarse de la conservación de los adoquines, para así poder cederlos a sus descendientes. Por otro lado, se quiere destacar la importancia del patrimonio y la memoria a lo largo de todo el trabajo en Primaria.

En el apartado práctico de este trabajo se pretende realizar un acercamiento a los fusilamientos y asesinatos de la época de la Guerra Civil española, considerándolos patrimonio trágico. El patrimonio trágico estará enfocado a dos niveles diferentes, por un lado estará adaptado al segundo curso de Educación

Primaria, es decir, este tema deberá ser adecuado para niños de siete u ocho años y por otro lado sin embargo, será una propuesta para sexto de Primaria, por lo que habrá dos tipos de aproximaciones diferentes.

La educación es una de las principales vías de conocimiento de la ciudadanía, por lo tanto, es imprescindible que el profesorado tenga conciencia crítica y la desarrolle. En la educación Primaria se utiliza en muy pocos casos, porque se ve un tema difícil y abstracto, y aparte de esto, es un tema que todavía está presente en la sociedad. Teniendo en cuenta todo esto, ¿sería posible realizar un acercamiento en Primaria? ¿cómo debería ser ese recorrido educativo para hacer ese cambio? Enlazando con esto, ¿por qué el pasado trágico no se considera patrimonio?

1. MARKO TEORIKOA

1.1. Atal epistemologikoa

Azken hamarkada hauetan, memoriak interesa piztu du gizartearen artean, gogora ekarri dizkigulako bortizkeriaren injustizia sufritu dutenak, nahiz eta injustizia hori, askotan, ez da erreparatu izan. Estatu gehienek izandako joera iragan traumatikoa atzean uztea izan da. Modu honetan, XX. mendean Nafarroan, Estatu mailan, European bai mundu mailan oso esperientzia bortitzak bizi izan ziren, hala nola, Espainiako Gerra Zibila, Bigarren Mundu Gerra, kontzentrazio esparruak, Frankismoa, Nazismoa... Gertaera hauek talde sozial askotan beldurra piztu eta zauriak utzi zituzten, pertsonengan eta gizarte mailan traumek utzi zituztenak. Gaur egungo gizartean trauma momentuz konpondu ez den gertaera bat da, horregatik hori buruz hasiko gara hitz egiten. González Calleja-k traumari buruz hitz egiten duenean honako hau dio

Pertsonen funtsezko sinesmenei, bere buruaz eta munduaz duen ikuspegian sakonki eragiten dieten gertaerei trauma deitzen zaio. Jasandako gertakarien intentsitatea zenbat eta handiagoa izan, orduan eta handiagoa da sintoma psikologiko traumatikoen presentzia. (González Calleja, 2018, 1. or.).

Hainbat trauma mota desberdinduko ditugu. Hala nola, trauma kolektiboak, trauma estrukturalak, trauma historikoak edota sorrerako traumak. González Calleja-k bere lanean trauma kolektiboek buruz hitz egiten duenean honako hau aipatzen du: “Trauma kolektiboek dimentsio historiko berezia dute horiek pairatzen dituzten kolektibitateentzat, beren iraganarekiko haustura erradikal eta itzulezinak baitira” (Saravia, 2014, 1. or.).

Garrantzitsua da jakitea trauma batek ze modutan eragin ahal dion pertsona bati. Saravia-k honen inguruan aztertu ondoren, atera zuen ondorioa hurrengoa izan zen: traumak biktimari eragin diezaioke maila biologikoan, psikologikoan, sozialean eta espiritualean. Gainera, trauma baten biktima, askotan, gizarteak ahaztu nahi duen gertaera baten oroitzapenaren irudikapentzat hartzen da. Bestalde, L. Herman-ek trauma bizi izan duen pertsona batek traumaren esperientziak eta haren susperraldiak biktima batean bi bide aurki ditzaketela aztertzen du. Lehenengo bidea, babestearena eta bizitza pertsonala berregitea

izango litzateke eta bigarren bidea, besteeikiko erantzukizuna sentitzea izango litzateke (Saravia, 2014, 15. or.).

Esperientzia traumatikoek eragindako subjektuen harremana pentsatzeko bereizketa interesgarria egiten du LaCaprak eta hiru trauma moten artean bereizteko aukera ematen du. Lehenengoa trauma estrukturala da, trauma hau gizarte guztietan hainbat modu desberdinetan agertzen da eta mundu guztia bere eraginagatik markatuta dago. Bigarrenik, trauma historikoa dago. Hau trauma espezifikoa da eta gertaera zehatzekin lotzen da, mundu guztia ez dago trauma beraren eraginpean. Azkenik, sorrerako traumak daude. Hauek nortasunaren kontaketa eraikuntza baldintzatzen duten negatibotasun esperientziak dira. Honen adibidea, nazien sarraskia eta bonba atomikoak Hiroshima eta Nagasakin izango litzateke (Saravia, 2014).

Memoria traumatikoak egoera emozionalak edo sentsorialak dira. Nekez adieraz daitezke ahoz, nahiz eta denbora igarotzearen ondorioak izan. Bessell A. van der Kolk-ek memoria arrunta eta memoria traumatikoa desberdintzen ditu. Memoria arrunta memoria soziala da, kontatzen duenaren eta entzuten duenaren aldaketen mende dagoena eta sinbolikoa eta semantikoa da. Bestalde, memoria traumatikoa sentsazioak, irudipenak eta portaerak dira eta badirudi denboraren poderioz ez direla aldatzen. Memoria traumatikoarekin jarraitzeko, esan beharra dago gizabanakoek gertakari traumatikoen aurrean bi modu desberdinetan jokatzeko dutela. Alde batetik, esperientzia horien izugarrikeriara egokituz eta, bestalde, berriz ere bizitza soziala izateko gai ez izatea (Saravia, 2014).

Oraingoan, González Calleja-k egoera traumatikoek memorian alterazioak sortzen dituztela esaten du. Modu honetan, pertsona edo kolektibo batek trauma gainditzea lortzen ez duenak iragana bizitzen jarraitzen du oraina bizi beharrean. Honekin jarraitzeko, *memoriaren lana* termino garrantzitsua da. Erresistentzia gainditu bere iragan traumatikoa gogoratzean eta bidezko memoria, ahanztura ona eta adiskidetzea lortzea (González Calleja, 2018).

Nahiz eta gizarteek, askotan, ahaztu nahi izan dute, trauma horiek utzi dituzten zauriak ez dira erraz ahazten, tokia hartu dutelako lekukoen memorian eta, modu batez edo bestez, memoria kolektiboan. Memoria gure eguneroko

bizitzan askotan entzun dugun terminoa da, baina zer esango genuke dela memoria?

González Calleja-k bere lanean, memoriaren barruan, bi termino desberdintzen ditu. Alde batetik, *memiariaren betebeharra* dago, honek iragan tragikoaren salaketa dakar biktimentzako justizia arrazoiengatik. Bestalde, *memoria lana* dago; honek harmonizazioa eta adiskidetasuna lortu nahi ditu iragan traumatikoarekin (González Calleja, 2018, 2. or.).

Kalyvas-ek iragan traumatikoari aurre egiteko gizarteak lau modu desberdinetan egin ahal duela aipatzen du. Lehenengoa eskusioa da, hemen garaileek idazten dute historia. Hala nola, Espainiako Gerra Zibilaren kasua. Bigarrenik, isiltasuna da; gatazkaren protagonistak ados jartzen dira, eta amnesia deliberatuaren alde egiten dute. Honen kasua, Espainiako trantsizioa eta ondorengo hamarkadak. Ondorengo modua, inklusioa litzateke. Honetan datza, adostasun artifisial bat iraganaren berreraikuntza selektibo batetik abiatuta. Italia eta Frantziaren egoera bigarren munduko gerraostearen ondoren. Herrialde hauetan, erresistentziaren memoria idealizatua erabili zen nazismo eta faxismorako gizarte geruza zabalen lankidetzaz eta atxikimendua gutxiesteko. Azkenik, Kalyvas-ek gatazka aipatzen du. Honetan, historialariek edo memoriaren aldeko mugimenduek nagusi den historia ofizialari desafio egiten diote (González Calleja, 2018, 2. or.).

Memoriak justiziaren teoriarekin lotura estua du. Gainera, justiziaren teoria liberalek eragin argia izan dute gizarte demokratikoen eta konstituzionalen esparruan memoriari buruzko gogoeta garaikidean. Memoriaren jardura ulertzeak eragina du gure portaeran, eta praktikak eraldatzen ditu, bai orainaldian bai etorkizunerantz begira (Saravia, 2014, 2. or.).

Cuestarentzat, memoria dinamikoa eta askotarikoa da. Hala nola, prozedurazkoa, semantikoa, autobiografikoa, episodikoa, epe laburrekoa, epe luzekoa, operatiboa edo lanekoa... Honek memoria naturala eta memoria artifisiala desberdintzen ditu. Memoria naturala gure gogamena da eta pentsamenduarekin batera sortzen da. Aldiz, memoria artifisiala nolabaiteko ikaskuntzak eta zenbait arau teorikok indartu duten memoria da (Cuesta, 2015).

Memoriak, jarduera intelektual gisa, ekintzak eta gertaerak oroitzuz edo ahaztuz jarduten du, hainbat komunikazio-gailuren bidez. Hala nola hitzak, argazkiak edota sinboloak erabiliz (Saravia, 2014).

Memoriari buruz hitz egiten dugunean, Carnevale bizitzako esperientzian oinarritzen da. Bere ustez, subjektiboa, kualitatiboa eta singularra da. Bere subjektibotasuna dela eta, memoria ez dago inoiz itxita, hau da, aldaketetara lotuta dago. Bestalde, bere memoriaren izaera selektiboa dela eta gertaera batzuk oroituak izango dira eta beste batzuk ahaztuak. Beste alde batetik, Ricoeur-i jarraituz, memoria indibiduala eta memoria kolektiboa erlazionatzea beharrezkoa dela uste du (Carnevale, 2013, 3. or.).

Memoria indibidualak eta memoria kolektiboak esparru sozial berberak partekatzen dituztelako, Halbwachs-en arabera. Hori dela eta, memoria hogeigarren mendeko katastrofeen haurra eta prozesu historiko baten ondorioa da. Memoriaren erabilera modernitatearen agertoki kritikagarri batean kokatzen du (Cuesta, 2015).

Memoriaren subjektua singularreko lehen pertsona bai subjektu-kolektibo bat izan daiteke. Memoriaren funtzioei dagokionez, batzuentzat betebeharrak moral bat da basakeriaren aurkako antidoto eraginkor bakarra delarik. Honen laburtze modua honela izango litzateke historia ezagutzea, errepika ez dadin. Beste batzuentzat, ordea, ahaztea beharrezko gaitza da, bizitza sozial eta politiko nahiko egonkor baten bideragarritasuna bermatu nahi bada. Honek honako lema izan dezake iragana ez mugitzea, horrek zauri zaharrak berriro irekitzea badakar. Edozein kasutan, memoria inoiz ez dago gatazketatik eta eztabaidetatik salbuetsita (Saravia, 2014).

Hona helduta, zein da eta zein izan da ahanzturaren tokia? Ahanzturak gure egunerokoan eta gure historia eraikitzerako orduan garrantzi handia izan du. Halbwachs-ek memoria kolektiboa ezezkorearen ahanzturara lerratuta dagoela dio. Aldiz, Ricoeur-ek hainbat ahazte mota desberdintzen ditu. Hala nola, pasiboa, aktiboa, selektiboa edo ebasiboa eta errepresiboa edo behin betikoa. Azken hau, iraganeko gertaerak eta prozesuak ezabatzeko borondatean datza (González Calleja, 2018). Pessoa olerkariak ahanzturari jarraituz memoria

ahaztura dela dio, bata eta bestea txanpon beraren bi aldeak direla dio (Cuesta, 2015).

Askotan ahaztea politika ofiziala bihurtu da. González Calleja-k aipatzen duen bezala, politika hauek gertaera traumatiko jakin batzuk oroimen kolektibotik ezabatzen saiatzen dira; adibidez, K.a. 403. urtea, Atenasen gertatutakoa. K.a. 403. urtean, ahanztura izan zen Atenasen batasun politikoari eusteko estrategiaren oinarria. Bere gobernuak elkarren aurkako bidegabekeriak alde batera uztea erabaki zuen gerra zibil baten amaieran, eta heriotza-zigorraren mehatxuarekin herritarrak iraganeko gaitzak ez gogoratzera behartu zituen. Atenastarrek iraganeko gatazken oroitzapena tabu bihurtu zuten, eta horrek herritarren arteko lotura indartu zuen (González Calleja, 2018).

Barkamenak ahanzturaren azken etapa sor dezake. Renan historialari frantsesak esan zuen bezala

"El olvido, e incluso diría que el error histórico son un factor esencial para la creación de una nación y de aquí que el progreso de los estudios históricos sea frecuentemente un peligro para la nacionalidad [...] La esencia de una nación es que todos los individuos tengan muchas cosas en común, y también que todos hayan olvidado muchas cosas" (Renan, 1992, 42-43. or.).

Ahanzturaren kontrakoa isiltasuna izango litzateke. Ahanzturak eta isiltasunak memoria traumatikoetan garrantzi handia dute, iraganeko narratiba orok esan nahi eta esan nahi ez denaren hautaketa dakarrelako. Historia isiltasunez beterik dago, orainean eta etorkizunerako funtzio operatiboa oroitzapena bezain trinkoa dutenak (González Calleja, 2018).

Guztiok dakigun bezala, historia eta memoria desberdindu behar ditugun bi termino garrantzitsu dira, nahiz eta haien artean harremana egon. Carnevale-ren arabera, historia iraganeko kontakizun edo idazketa gisa uler daiteke. Iraganaz hitz egitean, historia memoriak elikatzen da eta historiak funtzio kritikoa egiten du memoriaren gainean (Carnevale, 2013).

Halbwachs memoria kolektiboa eta historia ez nahasten saiatzen zen. Aldiz, Benjamin gai izan zen memoria eta historia bereizezin bihurtzen. Benjamin 1940. urtean hil zen Gestapotik ihes eginda eta Espainiara pasatzen saiatzen ari zenean gero Estatu Batuetan erbesteratzeko. 1933. urtean Parisen bizi zen etorkina zen Benjamin, han, *El libro de los pasajes*, testua idatzita utzi zuen.

1940. urteko irailaren 23an ihes egiteko bideari ekin zion Líster ibilbidetik. Port Boura iritsi zen eta azkenean, Fonda Francia ostatuan bere buruaz beste egin zuen (Cuesta, 2015).

Historialariaren zeregina ez da oroimena ezabatzea, baizik eta testuinguru historiko zabalago batean kokatzea. Garrantzitsua da ulertzea nola eta zergatik bihurtzen den gertakari bat adierazgarri eta gizarteak edo gizartearen zati batek nola gogoratzen duen. Hau da, gertakari bat zergatik bihurtzen da adierazgarria eta gizarteak gertakari hori denboraren poderioz nola oroitzen duen (Carnevale, 2013).

Istoria bat kontatzerako orduan, testigantzak eta lekukoek izugarritzko garrantzia dute. Lekukoa eta historialariaren arteko topaketa testigantza da. Testigantza lekukoak bere solaskideari helarazten dion memoria da. Ni han egon nintzen, nik ikusi nuen (González Calleja, 2018).

Testigantzak hainbat arrisku ditu, hala nola, biktimen eta lekukoen testigantzaren balio epistemologiko eta etikoa aitortzea, prozesu traumatikoak berreraikitzeke eta erreparazio eta justizia-printzipioak ezartzeko, edozein testigantzatara zabaldu daiteke.

Primo Levi italiar idazle judutarra izan zen, Holokaustotik bizirik atera zena eta honek memoriaren betebeharra modu honetan justifikatu zuen:

Somos hijos de aquella Europa donde está Auschwitz: hemos vivido en el siglo en que se ha torcido la ciencia y que ha alumbrado las leyes raciales y las cámaras de gas. ¿Quién puede estar seguro de que es inmune a la infección? (Primo Levi, 1955, 53-54. or).

Memoriaren betebeharra komunikabideen, museoen, erakusketen, hitzaldien eta epaimahaien bidez zabaldu da. Oroimenerako eskubidea monumentuen, zeremonia komunitarioen edo gizarte-mugimenduen bidez gauzatzen da (González Calleja, 2018).

Bestalde, Primo Leviren eta Holokaustotik bizirik atera ziren beste batzuen lanak, memoriaren betebeharrak bizirik zeudenei lekukotzat emateko deia egiten zien, ez bakarrik haien esperientzia transmititzeko, baita entzuna ez izateko beldurraren aurka borrokatzeke eta ahanzturaren tentazioari aurre egiteko ere. Jorge Semprún idazlea eta politikariaren kasuan, ez zuen etapa

traumatiko horri buruz hitz egin urte asko igaro arte. Hori bizirauteko egin zuen. Honi lotuta Semprun-ek honela esan zuen: “Así como la escritura liberaba a Primo Levi del pasado, apaciguaba su memoria [...], a mí me hundía otra vez en la muerte, me sumergía en ella”. (González Calleja, 2018, 7. or.).

Esan bezala, memoria erabat politikoa da, botereari buruz pentsatzen dugun moduari eragiten baitio. Baina lotura ahula dago memoriaren politikak deitzen dugunaren artean edo oroimen historikoa. Oroimen historikoa modu honetan ulertzen dugu, talde sozial edo politiko jakin batzuentzat iraganeko garrantzi handiko gertakariaren baten interpretazio jakin bat zabaltzeko edo sendotzeko ekimen publikoak dira. Oroimen historikoa zerbait subjektiboa, partziala eta manipulagarria da (González Calleja, 2018).

Primo Levi egia, justizia eta ordainarik gabe ezin dela etorkizuna eraiki defendatzen lehenengotariko bat izan zen. Justizia transizionala prozesu mekanismo judizialak edo estrajudizialak dira. Hala nola egia, epaitzeko ekimenak, erreparazio programak eta erreforma instituzionalak bilatzen dutenak. Bestalde, egiari dagokionez Chávez-ek honela dio: “conocer la verdad sobre tales violaciones de la manera más completa posible, en particular la identidad de los autores y las causas, los hechos y las circunstancias en que se produjeron” (Chávez, 2019).

Jarraian, memoriaren tokiei buruz hitz egingo dugu. Gertaera errepresiboak edo sarraskiak gertatu diren tokiak, edo kartzelak eta kontzentrazio-esparruak memoria toki bihurtzen ari dira azken hamarkada hauetan. Hauekin batera, ahaideek, memoriaren elkarrekin edo erakundeek sortutako oroimenezko tokiak ere memoriaren toki bihurtu dira. Kontzeptu hau Pierre Nora historialari frantziarrak zabaltu zuen, baina identitate edo nortasunarekin lotuz. Pierre Nora historialaria ezaguna da nortasuna eta oroimenaren gainean egindako lanengatik, *Les Lieux de Mémoire*. Honetaz aparte, historia berria mugimenduaren ordezkariarik ezagunena da.

Aurreko mendea krudelkeria eta bidegabekeria maila handiagatik bereizten da. Milioika biktima eragin zituzten bi gerren eta beste gertakari beliko batzuen ondorioz. Honek gizarteriari kalte konponezina eragin zion. Gertaera larriak, baina iraganekoak, zirelakoan geundenean, Balkanetako gerrak etorri ziren.

1992ko abuztuaren 25ean, Sarajevoko liburutegi nazionalan eraso bortitz bat gertatu zen. Eraso hau gertatu zen borroka beliko batean aurkariaren oroimenaren eta kultura altxorren nahitako suntsipena definitzeko. Dubrovnik eta Sarajevoko alde zaharrak bonbardatuak izan ziren. Elizak, meskitak, eraikuntza publikoak eta museoak hondakinetan utziz. Serbia bere helburu ez militarren artean, kroaziar eta bosniar musulmanen nortasun kulturala ezabatzea, hau da, haien arrastorik ez uztea zuten helburu. 1993. urtean Mostarren gertatutakoa aipatzekoa da. Mostar herria bi zatitan banatuta zegoen, 1993. urteko maiatzaren 9an bi zati horien arteko gatazka hasi zen. Kroazia bosniar aldeak musulman aldea bonbardatzen hasi zen. Bonbardaketa hauek hamar hilabetez iraun zuten (Saravia, 2014).

Argentinako kapitalean, Buenos Airesen kokatu behar dugu gure burua orain. Hiri honen historia bortitzak arrasto sakona utzi du erdiguneko kale gehienetan. Buenos Aires hiri autonomoak basakeriarekin erlazionatuak izan ziren leku, izkina eta izenak erakutsi, zaindu eta plakekin, seinaleekin, ekitaldiekin eta memoriarako espazioekin oroitzen ditu. Hiri honetan hainbat eraikin garrantzitsu daude; hala nola, testuinguruan jarritako eraikina. Kontzentrazio eremuen memoria aipatzea garrantzitsua da, Los Campos I (Berlín, 2001) y Los Campos II (Buenos Aires, 2001) hau aurkitzen dugu. Honekin jarraitzeko memoria eta justizia duten auzoak aipatzea garrantzitsua da. Izan zirenak omentzen ditu hiriak, baita jada ez direnak ere. Omenaldia egiten diete estatu terrorismoak, Argentinako azken diktadurak, atxilotu, bahitu, desagertu edo hil zituenei. Memoria etorkizuna eraikitzen du eta egunerokotasunaren iragankortasunean eraikitzen du, ikasturtez ikasturte, ikerketa ondoren eta zehaztapen diskurtsiboak eginez. Historia ez dugu inoiz ahaztu behar (Tudela, 1983).

Iragan traumatikoak eta gure oroimena ez ahazteko, Nafarroa leku garrantzitsua da aipatzeko. Nafarroako herri askotan basakeria eta errepresioa nagusi izan zen Gerra Zibilaren garaian eta ondorengo urteetan. Azkeneko urte hauetan, hainbat erakunde egoera honetaz kezkatu dira. Testuinguru horretan, 29/2018 Foru Legeak Nafarroako memoria historikoaren tokiak onartzen eta babesten ditu. Foru lege honen xedea Nafarroako memoria historikoaren lekuen aitorpena, babesa, kontserbazioa eta hedapena arautzea da, oroimenaren transmisiorako gune gisa balio dezaten eta bakearen eta

bizikidetzaren kultura sustatzen lagun dezaten. Hurrengoak memoria historikoko lekuak bezala izendatu ahal izango dira. Hala nola, 1936ko kolpe militarren ondoren eta horren ondorioz fusilatutako eta desagertutako pertsonen lurperatze indibidual edo kolektiboak. Indarkeria eta errepresio frankista jasan zuten pertsonak atxilotzeko eta hiltzeko lekuak eta Frankismo garaian preso egondako pertsonen lan behartuekin eraikitako obra publikoak. Honetaz, aparte badaude memoria historikoko lekuak bezala izendatu ahal diren leku gehiago ere.

Beste alde batetik, Nafarroako Foru Komunitateko Administrazioak bermatuko du memoria historikoko lekuen kontserbazioa eta babesa, 29/2018 Foru Legeak ezarritakoaren arabera. Beharrezkoa da jakitea, norbaitek giza gorpuzkinak aurkitzekotan Nafarroako hobien mapan mugatutako lurretan edota horietatik kanpo, berehala jakinarazi beharko dio Nafarroako Gobernuak memoria historikoaren arloko departamentuari. Foru Lege honen 13. artikulua babes eta kontserbazio arauak dagokio. Foru Komunitateko Administrazioak edozein obra edo esku-hartze eten ahal izanen du, ondasun baten osotasuna babesteko beharrezkoak diren kautelazko neurriak hartuz, gero Nafarroako Memoria Historikoaren Lekuen Erregistroan inskribatzeko.

Lan honetan memoria toki batean jarriko dugu arreta, Iruñeko zein beste herri batzuetako kaleetan aurkitu ahal ditugu galtzadarriak edo estropezuak. Beste leku batzuetan *stolpersteine* (Alemaniar hitza da, ibiltaria estropezu egin dezakeen harri bat izendatzen duena) izenarekin ezagutzen dira. Hau nazioarteko proiektu bat da eta lehen esan bezala toki askotan topatu ahal ditugu. Nafarroan AFFNA36NAFSE elkarteak kudeatzen du, hau da, Nafarroako Fusilatuen Senitartekoen Elkarte 1936. Elkarte honen web orrialdea proiektu honen inguruan informazioa aurkitu dezakegu. Elkarte honen web orrialde <http://affna36.org/> da (2020-03-18). Kontuan hartu behar da legeak momentuz ez dituela babesten.

Elkarte hau 2002 urteko azaroan sortu zen, fusilatuen senitartekoen interesak defendatzeko eta memoria historikoa berreskuratzeko nahiarekin. Memoria historikoaren lehen urratsak duela hainbat urte eman ziren. Urrats hauen aurretik beste batzuk egon ziren. Hala nola, Jimeno Jurío, Josefina Campos,

hainbat boluntario, Ezkaban 1988. urtean omenaldiak egiten zituzten pertsonak...

Stolpersteine proiektua lan honetan funtsezko elementua da, proposamena horri buruz izango baita. Beraz, zertan datza proiektu hau argi izatea beharrezkoa da. Stolpersteine proiektu hau Gunter Demnig artista alemaniarrek kudeatzen du 1990. urtetik. Artista hau Berlinen jaio zen eta bere proiektuagatik ezaguna egin da.

Stolpersteine historia liburuetan, kontakizun handietan eta arte publikoan agertzen ez zirenen presentzia aldarrikatzen zuen Europako kultura politiko batetik sortu zen. Proiektu honetan, lurrean metalezko plaka 10X10X10 zentimetroko neurria duena jartzen da. Deming-eren arabera, stolperstein erregimen naziak jazarri edo hil zituen guztiak oroitzen ditu: Juduak; Jehovahen lekukoak; homosexualak; ezintasun mentala edo fisikoa duten pertsonak; beren iritzi politikoengatik, erlijioagatik, sexu-orientazioagatik edo azalaren koloreagatik jazarritako pertsonak; behartutako langileak; desertoretzat jotako gizonak; jazarritako pertsonak, hala nola etxerik gabeko pertsonak edo prostitutak. Baina galdetzekoa da armada aliatuetako soldaduak edo borrokalari antifaxistak ere barne hartzen dituen edo ez (Stach, 2019).

90. hamarkadan jarri ziren lehenengo stolpersteine udalaren baimenik gabe jarri ziren. Vinyes-ek dioen bezala,

La fuerza de la *stolperstein* corresponde a una época en la que alzar la voz reclamando respeto y honor a quienes fueron destruidos por el fascismo era un acto ético y singular activado por grupos sociales que reclamaban conocimiento público para sus convecinos a través de esa maravillosa pieza que concentraba una larga tradición política. (Vinyes, 2020).

2017. urteko azaroan Buenos Aireseko Pestalozzi eskolaren aurrean stolperschwellen bat kokatu zen. Pestalozzi eskola hau Belgrano auzoan aurkitzen da. Stolperschwelle atalasean estropezu egitea (“tropiezos en el umbral”) esan nahi du. Stolpersteine piezaren antzekoa da nahiz eta Stolperschwelle askoz ere handiago izan. Metro bateko luzera eta metro bateko zabalera izatera iritsi daiteke. Ez du izenik eta ez du kolektiborik aipatzen, baizik eta inguruabar komunak. Kasu honetan, Hitlerren Europatik ihesi zetorren pertsonak eta eskola hartara iritsi ziren neska-mutil juduen omenez

kokatuta dago. Baita ere, Gestapoko kuartel zaharraren aurrean Stolperschwelle bat kokatu zuten. Hiriko juduen sarraskia gogorarazten du, Juduen Gaietarako Bulegoak planifikatua Adolf Eichmann eta Alois Brunnerren agintaritzapean.

Galtzadarri hauek lurrian jartzen dira eta lurraren gainetik pixka bat irteten dira. Gunter Demnigeren intentzio honekin ibiltaria plakaren desnibela hautematean makurtzea eta plakan jartzen duena irakurtzea. Erregimen naziaren basakeriaren biktimak ez ahazteko asmoarekin. Plaka hauek hildakoak bizi izan ziren azkeneko etxeetan kokatzen dira.

Jesús Rodríguez eta Isabel Martínez Carabancheleko memoria historikoaren bi aktibista dira. Frantziara ihes egin zuten, naziek harrapatu, preso hartu zituzten eta Mauthausengo kontzentrazio-esparrura eraman zituzten errepublikanoen biktimenezako galtzadarriak Madrilen jartzeko ideia izan zuten. Osotara, sei mila pertsona inguru eraman zituzten, horietatik 4.435 han hil ziren eta beste askok, lan behartuak egin behar izan zituzten (Stach, 2019).

Rainer Stach-ek Koloniako Nazionalsozialismoari buruzko Dokumentazio Zentroan lan egiten du eta Espainiako egoerari buruz honela hitz egiten du:

Me sorprende mucho que, en España. Después de la dictadura, un partido –Alianza Popular- tuviera un alto cargo –Manuel Fraga- que fuera ministro de Turismo y Censura durante el régimen y, a la postre, presidente de honor del partido. Eso es impensable en Alemania. (Stach, 2019).

Alemaniano, Austriako, Herbehereetako, Frantziako, Italiako eta Europako beste herrialde batzuetako hirietan bezala, nazismoaren biktimak bizi izan ziren lekuak seinalatzen ari dira. Iruñeko eta gure herrietako espaloiek letoizko 3.452 plaka izan ditzakete, herrialde horietan ikusten direnak bezalakoak, gure holokaustoaren biktimak bizi izan ziren etxebizitzak adieraziz. "Hemen bizi izan zen" adieraziko lukete galtzadarri horiek eta ondoren izena, jaiotze-urtea, desagertze data eta azken helmuga. Gerra zibilaren biktima izan ziren 3.452 nafar eta nafar horien hilketaren dataekin. Galtzadarrietan dauden datuak irakurtzeko, jendea makurtzean da eta honek esan nahi du jendea sinbolikoki makurtzen dela biktimen aurrean. Iruñean proiektu honi hasiera emateko kalea, Iruñeko Merced kalea izan zen. Kale honetan, 17 pertsona indarrez atera zituzten etxetik eta jada ez ziren bizirik itzuli.

Stolpersteinen eskaria hain handia da, Deming-ek bere webgunean iragarri behar izan duela 2021. urtera arte ezinezkoa izanen dela instalazio berriak egitea. Stolpersteineak lehentasunezko oroitzapen-pieza bihurtu dira, baita Europar Batasuneko muturreko eskuinaren buru diren gobernuentzat ere. Hala nola, Polonia eta Hungaria.

2019. urtean, Brandeburgoko Legebiltzarrak stolpersteinen buruzko erakusketa bat egin zuen Berlinen. Erakusketa honen izenburua Stolpersteine. Memoria y Escultura social izan zen. Katalunian 2018. urtean, Memorial Democratic 68 pieza instalatu zituen. Horietako 16, Gironan; gerrako bonbardaketek suntsitutako eskola bat egon zen lekuaren parean. Bestalde, Madrilgo gobernuak 449 stolpersteine eskatu zituen. 2016ko apirilaren 26an behin betiko zortzi plaka instalatu zituzten eta behin-behineko lau plaka.

Ikusi dugun bezala, esparru epistemologikoan XX. mendean gertatutako hainbat egoeren ondorioz, gizarteak bizi izandako beldurrari, isiltasunari, ahanzturari... buruz sakonki hitz egin dugu. Beste alde batetik, galtzadarrien historia ulertzea oso garrantzitsua izanen da gure proposamenerako. Laburbilduz, galtzadarriak lurrean dauden metalezko plakak dira, Nafarroaren kasuan, Gerra Zibilean fusilatu zituzten pertsonen izenak islatzen dituztenak. Beraz, atal honetan, gure lanean zehar agertuko diren hainbat terminoei azalpena eman diogu eta lan hau ulertzeko funtsezkoa izango da.

1.2. Atal didaktikoa

Esparru didaktikoari dagokionez, Gizarte Zientzien didaktikaren inguruan hasiko gara hausnartzen. Gizarte Zientzien hezkuntza-xedeei buruz hitz egiten dugunean, ikaskuntzarako egokienak diren egoerak deskribatzen dituzten hezkuntza-helburuak dira, zergatik eta zertarako irakatsi eta ikasi galderei erantzuten dietenak. Eskola lanen bidea, intentzioa edota orientabideak adierazten dituzte. Honetaz aparte, eskola lanetan hartu daitezkeen bide ezberdinen proposamena markatzen dute. Hezkuntza-helburuen eta xedeen arteko desberdintasuna dago, honako hau dena: xedeek ez dituzte lortu behar diren emaitza zehatzak adierazten, eta helburu orokorrak zehatzagoak eta ebaluagarriak dira. Xedeak lan hezkuntza guztian zehar presentzia duten hezkuntza-helburuak edo printzipioak dira.

Iruñeko galtzadarriak. Memoria eta ondarea lantzen Lehen Hezkuntzan

Bestalde, hainbat xede mota desberdindu ahal ditugu. Xede kulturalak, xede zientifikoak, xede praktikoak, garapen pertsonala lortzeko xedeak, xede intelektualak eta xede politikoak. Xede hauek pentsamendu kritikoa lantzen laguntzen dute, baita parte hartze soziala sustatzen dute eta errealitate soziala aldatzeko beharra ikustarazten dute ere, besteak beste. Beraz, esan dezakegu xedeak eta arazo sozialak elkarren arteko harreman estua dutela.

Arazo sozialei buruz hitz egiten dugunean, hau da, pentsamendu sozialaren garapena arazo sozialak ebazteari buruz ari gara. Arazoen tipologiari dagokionez, lau mota desberdinduko ditugu. Hasteko, arazo algoritmikoa honetan erantzun zuzen bakarra dago eta datu matematikoekin lotuta dago. Bigarrena, arazo erdi-algoritmikoa izango litzateke, hemen erantzun zuzen bat baino gehiago dago eta baldintza bat dago. Hurrengoa, erdi-heuristikoa da hemen soluzioa irekia da eta baldintza bat baino gehiago dago. Azkeneko arazoa, arazo heuristikoa da eta honetan erantzun eta soluzio anitzak daude eta planteamendua irekia da.

Bestalde, arazo sozialen ebazpena irakasteko prozesua hainbat urrats desberdinetan banatuta dago. Lehenengo urratsa, arazoa identifikatzea izango litzateke. Bigarrena, arazoa azaltzen jakitea eta galdera kausalak eta intentzionalak egiten jakitea. Hirugarrena, arazoa testuinguruan jarri eta erlatibizatu. Laugarrena, hasierako hipotesiak aurkeztu. Bosgarrena, zer informazio behar dugun erabaki eta bilatu. Seigarrena, informazioa bilatu eta osagarria eta garrantzizkoa dena desberdintzea. Hurrengoa, arazoaren inguruko jarrera edo iritzi desberdinak analizatzea. Zortzigarrena, besteekin arazo eztabaidatzea eta amaitzeko norberaren iritzi propioa azaldu eta era kontsekuentean jardun.

Arazo sozialetatik abiatutako lanak Dewey-k XX. mendearen lehen erdian egindako proposamenetan du jatorria, gizartean dauden pertsonen benetako arazoetan, pentsamendu gogoetatsuaren garapenean eta parte-hartze demokratikoaren ikaskuntzan oinarritutako irakaskuntzaren defentsan. Historia eta Gizarte Zientziak irakasteko arazo sozialei buruzko lehen lan korrontea arazoetan oinarritutako ikaskuntza da, metodologian zentratuago dago eta beste jakintza-arlo batzuetan maiz aurkitzen dugu. Korronte horietako bat arazo-egoerak dira. Arazo sozialak dituzten beste lan-aukera batzuk teoria

kritikoan oinarritzen dira, eta gizarte-zientzietako curriculum bat aldarrikatzea dute, gizarte-arazoak eta gai eztabaidagarriak curriculumaren alderdi garrantzitsuena izan daitezen. Evans, Newmann y Saxe-k, *issues-centered education* modu honetan definitu zuten:

Cuestiones problemáticas que deben abordarse y responderse, al menos provisionalmente. Las cuestiones problemáticas son aquellas en las que las personas inteligentes y bien informadas pueden estar en desacuerdo. Tal desacuerdo, en muchos casos, lleva a una controversia y a una discusión marcada por la exposición de puntos de vista opuestos. (Santisteban, 2019, 32. or.).

Arazo sozial garrantzitsuak dituzten ikasgeletako lana teoria kritikoan eta gizarte azterketa kritikoetan oinarritzen den ikuspegi batetik sortu da, nahiz eta haren irismena ez den espero zitekeen bezain zabala izan. Gai eztabaidagarriei dagokionez, Santisteban-ek esaten du eztabaidak kontzientzia kritikoa pizten duela, iritzi eta iritzi arrazoitua eraikitzen laguntzen duela, gureaz bestelako jarrerak onartzen laguntzen duela, parte-hartzea sustatzen duela eta munduko errealitatea, gatazkak eta konplexutasuna konektatzen dituela, eskolan eskuratzen diren ezagutzekin. Bestalde, garrantzitsua da aipatzea sozialki bizirik dauden gaiak. Sozialki bizirik dagoen gaia kalifikatu zuten lehen gaietako bat garapen jasangarria izan zen, eztabaida egitea ahalbidetzen duelako eta arazoari irtenbide kolektiboak bilatzea sustatzen duelako. Garrantzitsua da egin zuten ikerketa bati buruz hitz egitea. Ikerketa honen helburua gai eztabaidagarrien bidezko lanek pentsamendu kritikoa garatzen nola lagun dezakeen ulertzea izan zen. Esan beharra dago, pentsamendu kritikoa premiatzen laguntzeko ikasleak honako gauza hauek bete behar dituela. Lehenik eta behin, bere inguruko arazoez jabetu behar da. Bestalde, informazio iturri desberdinez baliatzea ezinbesteko da. Baita ere, arazoei buruzko harrera hartu behar du eta argudiatzen jakin behar du. Bere inguruko arazoekin inplikazioa izan behar du (Santisteban, Cuesta eta López Facal, 2019).

Jarraitzeko, esan beharra dago memoria sozialki bizirik dagoen arazo bat dela. Osorio, Osorio eta González-en arabera, Lehen Hezkuntzako ikasleen memoria historikoari buruzko ikerketak egitean, pentsamendu kritikoa garatzeko espazio bat sor daiteke, hainbat ikuspegitatik konta daitezkeen gertaerak eta istorioak hausnartuz. Rüsen-ek (2007), Pagès eta Santisteban-ek (2008), Miranda-k (2007), González eta Santisteban-ek (2015), beste autoreen artean, Iruñeko galtzadarriak. Memoria eta ondarea lantzen Lehen Hezkuntzan

ikasleengan memoria indibidualak eta kolektiboak lantzeak kontzientzia eta pentsamendu historikoaren garapena bultzatzen duela uste dute. Memoria Historikoa iragana irudikatzeko aukera ematen du, eta oroitzapena da emaitza. Horregatik, ahanztura Memoria Historikoaren zenbait oroitzapen hautatzeko mekanismoa da. Memoria Historikoa ez da errealitatearen kopia bat; aitzitik, subjektu batetik abiatuta egindako berreraikuntza da. Berreraikia den oroitzapen bat berreraikitzen du. Ez da nahikoa Memoria Historikoa gogora ekartzen duenaren buruan egotea; aitzitik, beste batzuk behar dira hura berreraikitzeko; ahanztura, hain zuzen ere, talde sozialetik aldentzen denean gertatzen da (Osorio et al., 2001).

Macías-ek dio "bizi izandako denbora", "gogoratutako denbora" edo "memoria historikoa" bezalako terminoak ezagutza historikoarekin lotuta daudela. Macías-ek iraganari eta memoriari buruz esaten duena (2016):

Reconstruimos el pasado a través del presente gracias a las líneas marcadas por nuestros recuerdos y los de los demás, con lo que la memoria se enriquece sin distinguir las nuevas aportaciones de los recuerdos. Ahora bien, para que la memoria de otros complete nuestra memoria deben de estar relacionados con nuestro pasado. (Macías, 2016, 327. or.).

Proiektu bidezko ikaskuntzan oinarritutako metodologiak aukera ematen du ikasleekin batera irakasteak duen esanahia haiekin lantzeko. Honetaz aparte, Historia dokumentu-iturrien bidez ikasteko aukera ematen du (Macías, 2016).

Halbwachs-ek dio, barne-bizitza baino gehiago, kanpoko zirkunstantziak direla memoria kolektiboan lehen planoan betetzen dutenak. Banako bakoitza talde desberdinetakoa da eta talde bakoitzak bere oroimen kolektiboa du (Macías, 2016).

Ikaslea gertaera kolektiboekin lotzean, memoria zabaltzen zaio, bere bizitzan sartzen ez zena, iraganarekin eta etorkizunarekin lotzen du. Koordinatu berriak sartzen dira ikaskuntzan: denbora luzea/denbora laburra; kausalitateak/intentzionalitateak; gertaerak/koiunturak. Pentsamoldeen historia jartzen da abian, ahozko memoriaren eta ikasleen jarreraren bidez. Beraz, irakasleen lanak estereotipoak apurtzen eta memoria zorrotasunez eta grinaz berrezartzen lagundu beharko du, Historiaren garaia ahaztuz joaten baita. Irakasleek ez dute irakatsi behar bakarrik, ikasi egin behar dute gero ikasleei

ikasgelan irakasteko. Pagés eta Santisteban-ek uste dute ikasgela barruan ahozko iturrien eta memoria historikoaren arteko harremanak aukera ematen duela eduki historikoak iraganean bizi izandako azterketa gisa aurkezteko. Ahozko iturriak lagungarriak dira historia pertsonaletik familiaren historiara pasatzeko eta familiaren historiatik, historia kolektibora aurrera egiteko (Macías, 2016).

Oraingoan, nazio ezberdinetan egin diren esperientziei buruz hitz egingen dugu. Nazio bakoitzean dauden desberdintasunak eta berdintasunak aztertuko ditugu. Hego Amerikari dagokionez, Kolonbia, Argentina eta Txileri buruz arituko gara eta, bestalde, Nafarroari buruz hitz egingen dugu.

Honi hasiera emateko, gure testuingurua Kolonbiako Lehen Hezkuntzako eskola bat izango da. Eskola horretan, laugarren mailako ikasleekin unitate didaktiko bat egin zuten memoria historikoarekin erlazionatuz. Unitate didaktiko hau sei saio ezberdinetan banatu zen. Lehenengo saioa, narrazioak Memoria Historikoaren kontzeptura hurbiltzea ahalbidetu zuen, ikasleek aitona-amonekin, gurasoekin eta senideekin izandako elkarrizketen bidez. Bigarren klasean, ikasleek haientzat esanguratsuak diren objektuak klasera eramane zituzten. Modu horretan, Memoria Historikoaren esanahietara hurbiltzea ahalbidetu zuten, familiako bizipenek edo maite zituztenen oroitzapenek bizia hartu zutelako. Hirugarren saioan, aitona-amonen biografia eta haien autobiografia idatzi zuten. Modu horretan, historia pertsonalaren hurbilketa bat egiten dute. Laugarren saioan, abestiak, poesia, dokumentalak, telebistako nobelak.... bezalako baliabideak erabili ziren. Horrek aukera eman zuen fikziozkoa eta erreala alderatzeko eta erlazionatzeko. Bosgarren saioan, ikasle bakoitzak bere jaiotze egunetik gaur egunera arte abiatu zen denboraren lerro bat eraiki zuten. Ikasle bakoitzak Interneten bilatu zituen egun hartan gertatutako hainbat gertakari, eskala ezberdinetan (tokikoa, nazionala eta nazioartekoa). Azkeneko saioan, hainbat jardueratako produktuak bildu ziren memoriaren museo baten bidez. Museo horretan, ikasleek beste batzuekin partekatzen zuten beren esperientzia, eta lotura berriak egiten zituzten beren oroitzapenen eta esperientzien bilakaeraren eraikuntzan eta berreraikuntzan (Osorio et al., 2001).

Ikasleekin saio bakoitza egin ondoren, Memoria Historikoaren inguruko antzezpenak honako kategoria hauetan kokatzen direla identifikatu zen: oroitzapen pertsonalak, familiaren oroitzapenak, testuinguruaren oroitzapenak eta aldi berean, aurretiko jakintza eta ikaskuntza batzuk identifikatzen dira. Bigarren saioaren inguruan Halbwachs-ek honela dio

La idea que nos representamos con mayor facilidad, compuesta de elementos tan personales y particulares como queramos, es la idea que tienen de nosotros los demás, y los acontecimientos de nuestra vida que tenemos siempre más presentes también han quedado marcados en la memoria de los grupos más cercanos a nosotros. (Osorio et al., 2001, 937. or.).

Esan beharra dago, Memoria Historikoa garaiaren eta testuinguruaren beharren arabera eraikitzen eta berreraikitzen, idazten eta berridazten dela. Lehen Hezkuntzako laugarren mailakoekin egindako unitate didaktikoari esker ikusi daiteke ahozko historia baliabide egokia dela belaunaldi berriei memoriak helarazteko eta ikasgelan erraz erabili daitekeen tresna dela. Aldi berean, ikasleek ulertu ahal izan zuten memoriak zaintzeko beste modu batzuk daudela, hala nola, abestiak, poemak, film laburrak, dokumentu ofizialak eta ez-ofizialak (Osorio et al., 2001).

Kolonbiatik atera gabe, Amerikako nazio horretan Memoria Historikoaren Zentro Nazionala ezarri zen, eta horrekin, memoria historikoa biltzeko politika bat sortu da, memoriaren pedagogia-programa baten barne. Memoria Historikoaren Zentro Nazionalak estrategia pedagogiko oso bat sortu zuen, eta hezkuntza-erakundeetan memoria historikoa berreraikitze irakasleak prestatzen zituen pedagogia-talde bat osatu zuen.

Beharrezkoa da memoriaren prozesu pedagogikoak irakasleekin lantzea modu horretan, irakasleen garapen profesionalari lagunduko baitiote. Irakaslea ere, bizikidetzarako prestatu eta memoriaren lekuko bihurtzeko premian murgilduta baitago, bestearen aitortpenetik abiatuta berreraikiz. Hori irakasleen praktika pedagogikoek indartuko dute. Modu horretan, prestakuntza etikoa eta herritarra etengabeko hazkunde abentura bihurtu ahal izango dute (López, Gutiérrez, Restrepo eta Restrepo, 2018). Autore hauek honela diote

[...] el aula de clases se torna como escenario vital para el diálogo, la negociación, la concertación, la participación, la incertidumbre, la utopía, la resistencia, la libertad, la

autonomía de la palabra, el respeto, la tolerancia, [...] y la disposición del nosotros. (López et al., 2018, 157. or.).

Gure testuingurua aldatu gabe, Hego Amerikan jarraitzen dugu, baina Argentinara pasatu behar dugu, zehatz-mehatz La Plata hirira. 1976-1983 urte bitarte Argentinan egondako diktadurari buruz hitz egin behar dugu eta iragan diktatorialaren momentu batzuen narrazioa eta analisia egingen dugu. DBH-ko bigarren mailako ikasleek estatu terrorista eta iragan horri buruzko memoria gatazkatsuak landu dituzte, irakasleak egindako hainbat proposamenetatik abiatuta. Lehendabizi, 1955-1976 urte bitarteko diktaduren informazioa bilatu beharko dute. Ondoren, ikasleek irakasleak aukeratutako testuak irakurri beharko dituzten, 1976 urteko golpearean ingurukoak. Ikasleei hirian hurbileko iraganarekin lotura duten memoria guneak aztertzea eta argazkiak ateratzea eskatzen zaie. Modu horretan, eskolan Memoriaren Lorategia eraikitzearen zentzua pentsatu beharko dute. Memoriaren Lorategi hau 2014ko irailaren 16an inauguratu zen. Inaugurazio honek hainbat ekitaldi izan zituen, nahiz eta bakarrik batzuk aipatuko ditugu. Inaugurazioari hasiera emateko, irakasle batek 3-5 urte bitarteko haurrei “El hombrecito verde y su pájaro” Laura Devetacheren ipuina kontatu zien, diktadura militarren ondorioz debekatuta egon zen. Bestalde, DBH bigarren mailako ikasleak Charly Garcíaren “Inconsciente colectivo” abestia abesten dute. Beste ekitaldi batzuk ere badaude, hala nola, “La niña que sueña con nieves” liburuaren aurkezpena eta “El jardín de la desmemoria” (Garriga eta Pappier, 2016).

Hego Amerikari amaiera emateko, Txile aipatuko dugu. Tradizioz Lehen Hezkuntzako liburuetan “historia gabekoak” edota “ezohiko jendea” deitu izan direnen presentzia berrikusiko da. Talde honen barruan emakumeak, haurrak, homosexualak, indigenak... sartuko lirateke. Egindako analisia Lehen Hezkuntzako bigarren, bosgarren eta seigarren mailetara dagokio, eta, “Historia gabekoen” presentzia Historia liburuetan aztertu da. Aipatzekoa da homosexualen presentzia ez dagoela testu liburuetan. Bestalde, indigenei dagokionez hiru mailetako testu liburuetan aipatzen dira. Laburbilduz, Lehen Hezkuntzako bigarren mailan bakarrik indigenak aipatzen dira. Bosgarren mailan berriz, emakumeen, haurren, indigenen, sektore herrikoien eta nekazarien presentzia dago. Amaitzeko, seigarren mailari dagokionez, haurrak

eta homosexualak izan ezik, gainontzeko guztiak aipatzen dira. Ikusi dezakegu, “historia gabekoen” presentzia testu liburuetan proposamen kurrikularrarekin lotura dutela (Villalón eta Pagès, 2013).

Ondorio moduan, esan dezakegu “historia gabekoen” presentzia liburuetan dagoela; aldiz, homosexualei buruz ez da ezer ez hitz egiten. Testu liburuetan agertzen diren kontakizun eta jarduerak ez dute harremanik ezartzen sozialki garrantzitsuak diren arazoekin. Ez dute pentsamendu historikoaren, oraina interpretatzeko eta etorkizuna eraikitzen parte hartzeko beharrezkoak diren herritarren konpetentzien garapena bultzatzen (Villalón eta Pagès, 2013).

Amaitzeko, Nafarroan kokatu behar dugu gure burua, eta “Memoria duten Eskolak” programari buruz hitz eginen dugu. “Memoria duten Eskolak” hezkuntza proiektu bat da, Nafarroako Memoriaren Institutuak antolatua. Programa bertan ikastaro batzuk eskaintzen dira. Haur Hezkuntzatik Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzara bitarte landu daitekeen proiektua da. Proiektuaren helburua, hezkuntza alorraren eta memoriaren aldeko politika publikoen elkargunea izatea da. Gizarte Zientzien didaktikaren alderik berritzaileenarekin bat egiten du, gizartearen arazoen konponbidea gelan bideratzea bultzatzen du eta herritar demokratikoen heziketan indarra jarritz. Bere asmoa memoria historikoari buruz sare bat sortzea izango litzateke, horretarako Nafarroan dauden memoriaren lekuak baliatuz; hala nola, Ezkabako kartzela, Sartagudako Memoria Parkea... Beharrezkoa da ikaslea prozesu historiko haien ondorioz hamarkadetan luzatu den eta ondorioak gaur egun bistaratzen dituen horretara hurbiltzea, pentsamendu kritikoa batetik eta giza eskubideekiko errespetua oinarri duen heziketaren konpromisotik.

Azken urte hauetan hainbat ikastaro egon dira. Horietako batzuk, irakasleen formazioari, gaurkotze zientifiko eta didaktikoari bideratuak izan dira. Zati honetan, gogoeta eginen da memoriaren alderdi etikoaz, iraganaren kudeaketa publikoaz eta Europako nahiz Espainiako memoriaren guneaz. Beste ikastaro batzuk, Gizarte Zientzien gaurkotze didaktikoari bideratuta daude. Hala nola, irakasleen lanean zenbait kontzeptu sartzeko xedearekin, memoria, historia eta gizartea. Gurseko kontzentrazio esparrura bisita egiteko aukera emanen da. Gogoeta teoriko bat eta, batez ere, ereduak ematea, lurralde desberdinetan memoriak berreskuratze eta kontaketa eraikitze erabiltzen ari diren

esperientzia eta tresna guztien balioa nabarmentzeko. Proiektu honek hainbat helburu ditu. Hasteko, gogoeta egitea memoriak hezkuntzan duen garrantziaz jabetzeko. Memoriaren arloko Europako politika publikoak ezagutzea helburu du. Baita ere, memoriaren guneak irakaskuntzan txertatzea. Horretaz aparte, memoria historikoa ardatz gisa erabili duten hezkuntza esperientziak aztertzea eta amaitzeko, tokian tokiko materialak sortzea ahozko iturriak erabiliz.

Jarraian, Memoria duten Eskolak proiektu honek dituen hainbat ikastaro desberdin laburki aipatuko ditugu. Lehenengo proiektua, Memoria duten ibilbideak ikastaroa da, 2017-2018 ikasturtean aurrera eraman zena. Honen helburua, ikuspuntu zientifiko zein didaktikotik memoria historikoa aztertzea da. Hurrengo ikastaroa, “Ahozko Historia eskolan. Elkarriketa, galderaren pedagogia bat eraikitzeke baliabide” da. Honen helburua, haur eta gazteek eskolara eramaten dituzten galderak eta erantzun desberdinak ezagutza eraikitzeke abiaburu dira. Aipatuko dugun azkeneko ikastaroa 2019-2020. urtekoa da, “Oroimena eta pentsamendu kritikoa ikasgelan: esperientzia didaktikoak” du izena. Ikastaro honen bidez gogoeta egin nahi da oroimenak gizarte modernoa eta demokratiko bateko hezkuntzan duen eginkizunaren gainean.

Bestalde, ikasgelan musikaren bitartez edukiak lantzea oso garrantzitsua da. Musikak hainbat abantaila ditu hala nola, garapen intelektuala, sortzailea eta kognitiboa garatzen ditu eta memoriaren gaitasuna, arreta eta kontzentrazioa handitzen ditu. Gaur egun, hainbat musika taldeek Gerra Zibilean gertatutakoa eta jasandako errepresio islatzen dute haien musikan. Beraz, musika modu egokia izan daiteke Memoria Historikoa ikasleei hurbiltzeko. Musikaren bitartez ikasleek interes handiago piztu dezakete. Klasean jartzeko eta gai honen inguruan hitz egiten duten hainbat abesti eta talde jarriko ditugu. Adibidez, Maravillas Berri Txarrak taldea, non dira bide ertzean, oinutsik ibiltzea Maite Mené, la tierra está sorda Barricada-ren diskoa eta Verdades desconocidas Lucía Sócam.

Giza Eskubideetan oinarritzen den gizarte batek ezin du alboan utzi memoria, eta jorratzeko duen toki pribilegiatu bat eskola da. Espainiako Historiaren liburuak aztertuz gero, ikusi daiteke aseptikoa den ikuspegi batetik ezagutzen dutela historia eta honek isilune handiak dituela. Eskolaren lehendabiziko Iruñeko galtzadarriak. Memoria eta ondarea lantzen Lehen Hezkuntzan

urteetatik, memoria landu daiteke eta iturri eta modu desberdinak daude hori egiteko. Nahiz eta, batzuentzat, gai zaila izan, ez dugu albo batean utzi behar. Eskola baita hau lantzeko gunerik garrantzitsuen.

Jarraian, ondareari buruz hasiko gara hitz egiten. Hezkuntzak ondare-identifikazio kontziente eta kritikoko prozesuak sustatzen dituen gogoeta-esparrua ahalbidetzen du. Elementu materialak eta immaterialak beharrezkoak dira gauza batzuei dimentsio emozionala emateko eta ondare-ondasun bihurtzeko. Osatzen duten paisaiaren testuinguruan integratu behar dira, herritarren kontzientzia edo gizarte-identitateak eraikitzea ahalbidetzen duen ondare-ondasun gisa ulertuta. Ondare gisa zerbait ulertzeko, legitimazio soziala eta identitate-diskurtsoa behar dira, eztabaida ideologikotik salbuetsita ez dagoena. Ondare gatazkatsuak daude. Hala nola, gerra zibilaren eta frankismoaren biktimekiko identifikazio prozesuak, memoria historikoaren berreskurapenaren ikur direnak. Iraganari eta orainaldiko arazoei buruzko ikuspegi kritikoa izan behar du irakasleak. Egindako lan hauek ikerketa kualitatiboan oinarritzen dira eta ikerketa interpretatiboa kontuan hartu dute. (Domínguez eta López Facal, 2017).

Domínguez eta López Facal-ek diotenez (89. or.): “La memoria, contribuye a desarrollar procesos de identificación con elementos ocultos dignos de convertirse en bienes patrimoniales, ya que el patrimonio se nutre de identidad y memoria”.

Landa eskola batean praktikak egin zituzten bi ikasleek egindako jarduera interesgarriak laburtuko ditugu. Eskola ingurunetik zeuden baliabideak aztertu zituzten eta 1937. urtean fusilatutako emakume eta gizonak gogoratzen zituen monolito bat erreparatu zuten. Horretaz a parte, hiru bloketan desberdindutako argazkietan oinarritu zen jarduera. Lehenengo blokea, fusilamendu baten irudiekin grabatu bat, Castelao-ren *A derradeira lección do mestre* eta 1936. urtean fusilatutako maisu baten argazkia monolitoa gogoratzuz. Bigarren blokea, hippie-n argazki bat eta beste argazkia, frankismoaren presak. Azkeneko blokea, Gerra Zibiletik ihes egindako presan eta gaur egun Siriatik ihes egiten duten pertsonak. Hiru bloke horiek erakutsi ondoren, talde txikietan jarri ziren bloke bakoitzak definitzen duen hitz bat aukeratu behar zuten. Jarduera hau bere etxeetan osatu behar zuten, irudi horiek irudikatzen zutena edo sortzen

zituzten emozioak idatziz islatu behar zuten (Domínguez eta López Facal, 2017).

Behin ikerketa horiek egin ondoren ateratako ondorioak aipatuko ditugu. Historia memoriak eta ondare hezkuntzaz lantzeak karga emozionala prozesuan oso presente egotea dakar. Giza sufrimendua funtsezko alderdia bihurtzen da gizartea ulertzeko. Esan dezakegu, ikerketa honek zuen helburu nagusia bete egin dela, hau da, ondarearen kontzeptu zibiko bat bere gain hartzen eta ulertzen duen praktiketako ikasleak ikuspegi hori helarazi diezaieke Lehen Hezkuntzako ikasleei. Praktiketara eramandako ikerketa horri buruz, Domínguez eta López Facal-ek honela esaten dute

El desarrollo de competencias profesionales del profesorado está relacionado con el desarrollo de competencias sociales, que hacen posible identificar elementos visibles e invisibles del patrimonio, y establecer relaciones entre el patrimonio y la recuperación de la memoria de las injusticias y el sufrimiento que posteriormente se incorporan a la práctica docente en las aulas de primaria. (Domínguez eta López Facal, 2017, 105. or.).

Orain, beste ikerketa bati buruz hitz eginen dugu. Ikerketa hau bigarren eta hirugarren zikloko Lehen Hezkuntzako ikasleekin egin da. Gizarte Zientzien praktika didaktiko tradizionalago eta ohikoagoaren irtenbidea balioesteko asmoa du. Testuingurutik kanpo dauden eta benetako arazoei arreta gutxi jartzen dieten edukiak, ikasleen motibazioa behera egitea eragiten du. Ondare gisa bildu daitekeen guztiaren ikuspegi holistiko baten bidez, konpetentzia zibikoak garatu nahi dira ikasleengan. Hala nola, balorazio kritikoa eta paisaiaren identifikazioa. Beste ikerketan bezala, bi fase desberdinu behar ditugu. Lehenengo, Ikasleak hurbileko paisaiak edo Galiziako beste zonaldeak aurkeztea, inguruko herrietako beste espazio batzuekin alderatuta. Bigarren fasea, hautatutako lekuak ikasgelaren ardatza bihurtzen dira (Domínguez eta López Facal, 2015).

Behin, ikerketa hau praktikara eraman dela Dominguez eta López Facal-ek hainbat ondorio ateratzen dituzte. Ezagutza historikoari beste zentzu bat emango dion metodologia batetik, sentimendu nazionaletik haratago doazen identifikazio prozesuak sustatuko dituen hezkuntza bat planteatu daiteke. Hezkuntzak aukera eman dezake hurrek beren inguruneetara balioa emateko,

emoziotik eta arrazionaletik abiatuta. Kasu honetan, ondare hezkuntza landu da, gizarte nortasunak eskuratzeari dagokionez.

1.3. Atal kurrikularra

Marko teorikoaren atal honetan ze aukerak ematen dizkigu Nafarroako Lehen Hezkuntzako curriculumak ikasleekin Espainiako Gerra Zibilari, ondareari, memoria historikoari... buruz hitz egiteko aztertuko dugu. Horretarako curriculumeko xedeei, gaitasunei, edukiei... erreparatu beharko diogu. Baina, argi dago, 2014ko Nafarroako curriculumak Espainiako Historiari, errepresio frankistari eta memoria historikoari buruzko hutsune handi bat uzten duela. Hauek urte asko isilpean eta baztertuta daramatzaten gaiak izan baitira. Aurrerago, curriculumak dituen gabezi hauei buruz hitz egingo dugu eta sakonago aztertuko ditugu. Gogoraraziko dugu, Nafarroaren kasuan 60/2014 FORU DEKRETUA-ri buruz hitz egingo dugu. 60/2014 FORU DEKRETU hau uztailaren 16koa da, Nafarroako Foru Komunitatean Lehen Hezkuntzako curriculumak ezarri zuen. Abenduaren 9ko 8/2013 Lege Organikoa onartu zen, maiatzaren 3ko 2/2006 Lege Organikoa aldatzen duena.

Nafarroako curriculumeko xedeei, etaparen helburuei eta gaitasunei buruz hausnartuko dugu. Xedeei dagokionez, Lehen Hezkuntzako xede orokorra zein den aipatzen du, hau da, ikasleek ahozko adierazpena eta ulermena, irakurketa, idazketa eta kalkulua ikastea eta kulturaren oinarritzko ideiak, bizikidetzako aztura, ikasteko eta lan egiteko aztura, zentzu artistikoa, sormena eta afektibitatea eskuratzeko da xede nagusia. Modu horretan, ikasleen nortasuna garatzea lagunduko duen prestakuntza integrala bermatuko dute.

Curriculumak ez daude pentsatuta pertsona libreen garapena errazteko, ezta pertsona horiek bere buruarekiko, gizartearekiko eta etorkizunarekiko autonomiaz jabetzeko. Curriculumak sozializatzailerak izan dira eta jarraitzen dute izaten. Gizarte Zientzien helbururik garrantzitsuenak herritar demokratikoen hezkuntza da.

Nafarroako Lehen Hezkuntzako curriculumean hamalau etapa helburu desberdin daude, hauek a letratu eta letratu bitartera adierazita daude. Etapako helburu guztiak aipatu beharrean, gure lanarekin eta arloarekin erlazio sakona daukatenak soilik aipatuko ditut:

a) Bizikidetzaren balioak eta arauak ezagutu eta preziatzea, haien arabera jokatzeko ikasi, herritar gisa jarduteko prestatu eta giza eskubideak eta gizarte demokratiko batek berezko duen aniztasuna errespetatzea.

d) Kultura desberdinak eta pertsonen arteko desberdintasunak ezagutu, ulertu eta errespetatzea eta, halaber, emakume eta gizonen arteko eskubide eta aukeren berdintasuna, eta desgaitasunen bat duten pertsonak ez diskriminatzea.

h) Natur zientzien, gizarte zientzien, geografiaren, historiaren eta kulturaren oinarritzko alderdiak ezagutzea eta, orobat, ezagutzen hastea Nafarroako geografia eta historia eta Nafarroa berezi egiten duten hizkuntzen, kulturen eta ohituren aniztasuna, Nafarroako Foru Komunitateko kide izatearen sentimendua garatzeko asmoz.

Jarraitzeko, curriculumeko gaitasunei dagokionez, zazpi gaitasun desberdin daude eta gure arloan zazpiak jorra daitezke. Honako hauek dira: hizkuntza komunikazioa, zientzia eta teknologiako oinarritzko gaitasunak, gaitasun digitala, ikasten ikastea, gaitasun sozial eta zibikoa, ekimena eta ekintzailatza eta kultura kontzientzia eta adierazpenak. Gure proposamenean, Lehen hezkuntzako bigarren eta seigarren mailako saioetan gaitasun guztia hauek lantzen ditugu. Proposamena prestatzerako orduan, zazpi gaitasunak jorratu daitezkeen garrantzitsua ikusi dugu.

Gizarte Zientzien edukiei dagokionez, Espainiako Historiaren gaiei bakarrik Lehen Hezkuntzako seigarren mailan egiten zaio erreferentzia. Laugarren bloke honetan agertzen diren edukiak Gerra Zibila, Trantsizioa eta Frankismoari buruzko gaiak dira. Laugarren blokeak *denboraren aztarnak* izenburua du. Bloke berean jarraitzen dugu eta ebaluazio irizpideei dagokionez, bosgarren eta seigarren irizpideak nabarmenduko ditugu. Bosgarren irizpidea hau da: XX. mendeko Espainiako etapa politiko handiak Alfonso XIII.aren erregealdiak gaur egun arte deskribatzea eta haietako bakoitzaren ezaugarri orokorrak eta Nafarroan izan zuten eragina azaltzea; eta seigarren irizpidea: 1978ko Konstituzioa gure demokraziaren oinarri moduan aztertzea eta gaur egungo Espainiako antolaketa politikoarekin lotzea. Ebaluazio irizpideen bi puntu hauek

honetan dautza, XX. mendeko etapa eta ezaugarriak ezagutzean eta 1978ko Konstituzioaren garrantzia aztertzea. Horrez gain, garrantzitsua da aipatzea Frankismoaren eta errepresioaren gertakariei ez diela inolako erreferentziarik egiten.

Curriculumak dituen gabeziekin jarraitzeko, Pagès eta Santisteban-ek esaten dute historian garrantzitsuak izan diren pertsonak curriculumak alde batera uzten dituela. Hala nola, emakumeak, haurrak, zaharrak, arazo sozialak dituzten pertsonak, minoria etnikoak, esklaboak... Lehendabiziko plano batean, gizonak, aberatsak, boterea duten pertsonak... uzten dira. Hezkuntza justu, demokratiko eta koherente batek ahotsa eman beharko lieke ikusezinei eta mundu guztiaren protagonismoa aldarrikatu beharko luke, iragana, oraina eta etorkizuna eraikiz (Pagès eta Santisteban, 2014).

Modu honetan, sortzen den arazoa legegileak ebatzi ez diren gertaera historikoak baztertzea eta ahaztea erabakitzen duela; nahiz eta 2007. urtean Estatu mailan Memoria Historikoaren Legea onartu izan zen. Lege honen xedea arrazoi politikoengatik, ideologikoengatik edo erlijio-sinesmenengatik Gerra Zibilean eta diktaduran jazarpen edo indarkeria jasan zutenen aldeko eskubideak aitortzea eta zabaltzea da.

Memoria Historikoaren Legeak proposatzen duen pertsonen eta espazioen ikusgaitasuna Lehen Hezkuntzak Gizarte Zientzietarako proposatzen dituen balioei lotuta dago.

Pagès-en ustetan, Gizarte Zientzia ikasgaia erakargarriagoa izan behar da. Gaur egungo ikasleek, Internetaren bitartez informazio ugari dute. Gainera, informazio hau egunero aldatzen doa eta berritzen joaten da. Arazo honen inguruan Pagès-ek honela dio:

Tal vez uno de los problemas principales de la enseñanza de las ciencias sociales hoy, tanto en su formato más clásico como en su formato más innovador, es que impacta poco en la formación de una juventud que tiene a su disposición muchísima más información de la que había tenido hasta ahora el alumnado de otras generaciones. Y además una información que caduca a una velocidad enorme. Los cambios que caracterizan la contemporaneidad chocan muchas veces con la estabilidad del currículo de ciencias sociales y con el predominio de métodos de enseñanza transmisivos y poco participativos. (Pagès, 2009, 4. or.).

Lehen Hezkuntzako curriculumak erreparatzen jarraitzen dugu eta ikusi daiteke gai askoren inguruko hutsunea duela. Beraz, curriculumari beste modu batez antolatzea garrantzitsua izango litzateke. Litekeena da curriculum batek gaitasunen arabera planteatzen ditzakeen aldaketa garrantzitsuenak ikasteko moduari buruzko galderaren eskutik etortzea. Ikasgelan testuliburuaren irakurketa eta memorizazioa izan dira nagusi, eztabaida eta jarduerak gutxi egiten dira ikasleei argudiatzen irakasteko. Historia edota geografiaren irakaskuntza, gehienetan, ez da lotzen egoera problematikoekin eta gutxitan ingurukoarekin zerikusia du. Historia irakasterako orduan, frogatu da eztabaidek eta lehen mailako iturrien erabilerak ikaskuntzen kalitatea hobetzen dutela. Ikaskuntzan aldaketak bultzatzeko, beharrezkoa da errealitateko arazoak klasera eramatea eta ezagutza historiko, geografiko eta sozialetara lotzea. Agertzen diren arazo sozial horiek curriculumeko parte izan behar dira, ikasgelan sartu behar dira eta bertan jarraitu behar dute gizartearen azterketaren helburu gisa (Santisteban, 2009).

Nafarroako curriculumak ahaztu edota alde batera utzi dituen alderdien artean, aipatzekoa da espazioa. Gabezia nabarmena dago espazio geografikoaren ideian, giza bizikidetzarako espazio gisa, giza harremanak eta boteretik eratorritakoak. Aldi berean, hiri edo herri baten leku ahaztuak edo ikusezinak pentsamendu kritikoa garatzeko aukera aparta ematen du.

Pagès-en ustez, curriculumean agertu behar diren edukirik garrantzitsuenak pentsamendu historikoa, kontzientzia, memoria historikoa, identitateak eta kultura aniztasunari lotutakoak dira. Hauek guztiek ekoizpen aberatsa eta askotarikoa sortu dute (Pagès, 2009). Beste alde batetik, Geografian, espazioari buruzko kontzeptu oso zabalak daude, paisaiarena bezala. Hori dela eta, hainbat iturri desberdinekin lan egitea funtsezko tresna da ikasgelan, gainera ikasleei espazioko harremanak, paisaiaren konplexutasuna, mugek eta identitateek lurraldean duten esanahia ulertzen laguntzen diete (Santisteban, 2009).

Bestalde, garrantzitsua da jakitea Lehen Hezkuntzak informazioa hausnarketatik, kritikatik eta interpretazioetatik lantzeko lehen urratsa izan behar dela. Horregatik, kontuan izan behar dugu ezin dela gizarte eta herritartasunerako gaitasunik izan pentsamendu sozial kritikoa eta sortzailea Iruñeko galtzadarriak. Memoria eta ondarea lantzen Lehen Hezkuntzan

eratzen ez bada. Pentsamendu sozial kritikoa eta sortzailea pentsamendu bereizezinak dira. Hau da, pentsamendu sortzaileak pentsamendu kritikoa barneratzen du nolabait; izan ere, kritikoa dena gerta daiteke agian sortzailea ez izatea, baina sortzailea dena beti kritikoa izango da. Santisteban-ek honela dio:

Para Martineau (2002), la formación del pensamiento social es la base de la educación democrática. Según este autor, el pensamiento crítico-creativo tiene como objetivo la toma de decisiones. Sin la formación del pensamiento crítico-creativo no puede existir una auténtica democracia y, seguramente, como afirman De Vecchis y Staluppi (2004), tampoco exista un futuro. (Santisteban, 2009, 13. or.).

XXI. mendean Gizarte Zientzien asmoei dagokionez, bi ikuspegi desberdintzen dira. Alde batetik, belaunaldi berriei nazio baten bizitzan iraunkorra denaren ideia emateko direnak eta, bestalde, gizarte-ikasketen bidez transmititzen den tradizioa kritikatzeko irakasteko apustua egiten dutenak. Gizarte Zientzien irakaskuntzaren asmo nagusien artean, identitate nazionalaren eraikuntzak leku garrantzitsua izan du luzaroan. Pagès-ek honela dio

En definitiva, repensar las finalidades y adecuar los contenidos acercándolos a la realidad parece que puede facilitar unos aprendizajes mucho más significativos que aquel conocimiento escolar histórico, geográfico y social que se limitaba a describir cómo era nuestra nación, cómo se había forjado y quiénes habían sido los padres de la misma. (Pagès, 2009, 8. or.).

Gizarte Zientzien ikaskuntzak aldaketa handiak behar ditu, XXI. mendean sartu behar da horretarako, ikerketak eta esperientziak munduko herrialde guztietako haurren eta gazteen prestakuntza demokratikorako bideragarriena erakusten digutenari lotuago dauden ikuspegi alde egin behar du. Gizarte Zientzien helburua herritar konprometituak heztea da, egiten ari direna jakingo dutenak eta besteekin batera egingo dutenak, gaur egun dugun mundu justuagoa, solidarioagoa eta askoz berdina eraikitzeko (Pagès, 2009).

Laburbilduz, curriculumeko aldaketak datozen bitartean, ezin gara geldirik geratu. Gai hauek Lehen Hezkuntzan ez dira landu gabe utzi behar, oso garrantzitsuak dira Lehen Hezkuntzako ikasleekin edozein mailatan lantzeko, betiere edukiak ikasleen adinetara moldatuz. Curriculumak uzten dizkigun hutsuneak aprobetxatu behar ditugu irizpide hauek aurrera eramateko.

Oraingoan, ondarea eta bake kulturari buruz hitz egingo dugu. Ondarea gure lanean funtsezko elementua da. Ondarerik gabe ezin dugu lanaren nondik norakoa ulertu. Ondarea gure arbasoengatik jaso dugun guztia da. Horregatik, gizarteek adostu dute hainbat elementu mantentzea, babestea eta dibulгатzea garrantzitsuak ikusten dituztelako. Bestalde, nazioarteko itunetatik, UNESCOtik, ondarearen inguruko itunetatik, bi ondare mota bereizten dituzte, ondare materiala eta materialarik gabeko ondarea edo ondare ez-materiala. Materialarik gabeko ondarearen barruan ohiturak, kanta, jaiak, kondairak... sartzen dira. Lan honetan zehar aldarrikatzen dugu iragan traumatikoa irudikatzen duten aztarnak ere ondarea direla. Hori dela eta, Lehen Hezkuntzako ikasgeletara eramanez dugu, are gehiago Lehen Hezkuntzako lehenengo mailetara, uste dugulako ikasgelan bere tokia dutela. Aipatuko dugu Lehen Hezkuntzako bigarren mailan ondarea lantzeko curriculumak ematen dizkigun aukerak. Hirugarren blokean edukietan, agerpen kulturalak: nire herriko ondare artistikoa, ondare historikoa, hizkuntza, ohiturak, etab. eta beste gune batzuk. Hirugarren blokeko ebaluazio irizpideei dagokionez, 3. puntu nabarmenduko dugu, hau da, bere herriko agerpen kulturalak eta ondare artistikoko, kultureko eta historikoko lanik adierazgarrienak ezagutzea eta haiek baloratzen eta kontserbatzen laguntzen duten jarrerak garatzea. Hirugarren blokearekin amaitzeko, ebaluatu beharreko ikaskuntzako estandarrak 3.2. puntu bere herriko ondare artistiko, kultural eta historikoko lanik adierazgarrienak ezagutzen ditu, eta 3.3. puntu bere herriko ondare artistiko, historiko eta kulturala eta beste gune batzuk baloratu eta errespetatzen ditu, eta haiek kontserbatzeak dakarren erantzukizuna bereganatzen du. Bestalde, 4. blokean zentratuz, ebaluazio irizpideei dagokionez 5. puntu nabarmenduko dugu, hau da, kultura eta ondarea aisia forma bezala ezagutzea, inguratzen dituenetik ikasiz eta kultura eta ondarea kontserbatzearen garrantzia ulertuz. Amaitzeko, laugarren blokeko ebaluatu beharreko ikaskuntzako estandarrei dagokionez 5.2. puntuak ondarearekin erlazioa dauka.

Kaleetan aurkitu ahal ditugun galtzadarrietan arreta jartzea garrantzitsua da, baina are gehiago hauen barneko elementuetan, hau da, gatazkak nola kudeatzen diren, zeintzuk dira desberdintasunak, nola baloratzen den ondarea... Garrantzitsua bake kultura lortzea da. Horregatik, orain Nafarroako

Lehen Hezkuntzako curriculumak ematen dizkigun aukerak ondarea lantzeko aprobetxatuko ditugu. Horrez gain, herritartasun demokratikoa eta bakean oinarritzen den gizarte bat lortzeko curriculumak ematen dizkigun aukerei erreparatuko diogu.

Curriculumean, Gizarte Zientziak ikasgaiaren deskribapenean, ondarearekin eta bake kulturarekin zerikusia duten hainbat eduki gure lanean funtsezkoak izango direnak agertzen dira (Nafarroako curriculumak, 2014). Hala nola:

- Garrantzitsua da ikasleek jakin-mina garatzea iraganean giza bizitzaren formak zein izan ziren ezagutzeko eta hondakinek historia ezagutu eta aztertzeko duten garrantzia baloratzeko, zaindu behar den eta ondorengoei utzi behar zaien kultura ondare modura.
- Era berean, ondare naturala, historikoa, kulturala eta artistikoa baloratu eta errespetatzeko eta haren kontserbazioak eta hobekuntzak berekin dakartzan ardurak onartzeko gaitasuna garatzen da bloke honetan.
- Edukien sekuentziazioa ikasleen bilakaerarekin loturik dago, ikasleak bere ikaskuntza eta denbora historikoaren kontzeptua eraikitzen dituelako bere ezagutza eta helduei garapenari dagokionez, prozesu eta gertaera nabarmenak denboran eta espazioan identifikatu eta kokatu ahal izateko eta, bilakaera historikoaren barnean, aldaketa eta iraunkortasun nozioak bereizi ahal izateko eta Historia interpretatu ahal izateko, gertakari historikoen kausalitatea eta ondorioak aztertzen dituen orainaldiaren ulermena errazten duen baliabide modura.
- Gizarte Zientziak ikasi eta irakastea giza eskubideak osoki errespetatzea da, baita berdintasuna ere, berdintasun hori hartuta demokraziaren oinarri moduan eta erlijio edo talde etnikoen balio sistemen arteko aldeak ulertuz eta oinarritzko giza eskubideak baloratuz. Era berean, jarrera horrekin erantzukizuna erakusten da eta erkidegoaren kohesioa bermatzeko beharrezkoak diren balio partekatuak ulertu eta errespetatzen dira, hala nola, printzipio demokratikoei errespetu izatea.
- Arloaren azken helburua da askatasun pertsonala, erantzukizuna, herritartasun demokratikoa, elkartasuna, tolerantzia, berdintasuna, errespetua eta justizia eta diskriminazio mota oro gainditzen lagunduko duten balioak transmititzea eta praktikan jartzea. Xede modura ere

hartzen da (eta hura lortzera bideratuta dago Espainiako hezkuntza sistema) herritartasuna gauzatzeko eta bizitza ekonomikoan, sozialean eta kulturean aktiboki parte hartzeko prestatzea, jarrera kritikoarekin eta arduratsuarekin eta ezagutzaren gizartearen egoera aldakorretara egokitzeko gaitasunarekin parte hartzeko, hain zuzen ere (Nafarroako curriculum, 2014).

Lehendabiziko eta bigarren edukiek ondarearekin eta honen zaintzarekin eta kontserbazioarekin, gure lanean kaleetako galtzadarrien zaintzaren eta kontserbazioarekin zerikusia izango dute. Hirugarren edukia, gure lanean, Espainiako Historiak, hau da, Gerra Zibilak eta Frankismoak protagonismoa izango dute eta azkeneko bi edukiak, bake kulturean eta demokrazian oinarritzen dira. Hau da, giza eskubideak, printzipio demokratikoak eta demokraziaren oinarriak errespetatzea, berdintasuna, elkartasuna...

Curriculumean zehar, gatazkak ebazteko estrategiei, bizikidetza arauak erabiltzeari eta bizikidetza baketsu eta tolerantzia baloratzeari garrantzi handia ematen zaio Lehen Hezkuntzako lehenengo kurtsoetik Lehen Hezkuntza bukatu arte. Balore horien garrantzia Gizarte Zientzien kurtso guztietan eta curriculumeko bloke guztietan agertzen dira. Bestalde ondareari dagokionez, curriculumak Lehen Hezkuntzako bigarren mailaren hirugarren bloketik aurrera, Lehen Hezkuntzako edozein mailatan aukera ematen digu ondarea ikasleekin lantzeko.

Salbuespen gisa, kasu batzuetan, konpromiso eta kontzientzia pertsonalak inplikaziora eramaten ditu irakasleak, memoria historikoarekin lotutako edukiei aurre egiteko. Gradu Amaierako Lan honen kasuan, hori gertatu da. Curriculumean Espainiako Historia lantzen dituen edukiak bakarrik seigarren mailan daude. Gure sekuentzia didaktikoa, Lehen Hezkuntzako bigarren mailan eta seigarren mailan proposatu dugu, seigarren mailan edukiak gehien moldatzen diren kurtsoa da. Bestalde, Lehen Hezkuntzako bigarren mailara praktikara eramatea egokia ikusi dugu, ondareak ikasgelan bere tokia hartu behar duelako eta ikasleak txikitatik horretaz jabetzea garrantzitsua ikusi dugu. Curriculumeko edukiak moldatuko ditugu eta eduki propioak sortu beharko ditugu, memoria historikoa, ondarea eta Gerra Zibilaren fusilatuei buruz hitz egin ahal izateko. Betiere, edukiak ikasleen adinetara moldatuak egon behar dira.

Iruñeko galtzadarriak. Memoria eta ondarea lantzen Lehen Hezkuntzan

Edukien aldetik, Lehen Hezkuntzako bigarren mailako eta seigarren mailako edukiak ez dira berdinak izango, gainera, ikasleei ez zaie modu berdinean transmitituko, hau proposamenean ikusiko dugu.

1.4. Esparru psikoebolutiboa

Lan honetan egin beharreko proposamena Gerra Zibilean fusilatu zituzten pertsonen, kaleetako galtzadarrien, bake kulturaren, ondarearen... ingurukoa da. Beraz, hau aurrera eramateko beharrezkoa da ikasleekin hilketa, dolua eta heriotzari buruz hitz egitea. Hori dela eta, gure proposamena egiteko ze ezaugarriak kontuan hartu behar ditugun adinaren arabera aztertuko dugu. Horretaz aparte, dolua zer den eta klasean nola landu daitekeen ikusiko dugu. Proposamena bi maila desberdinetan aurrera eramango dugu. Lehen Hezkuntzako bigarren mailan, Iruñeko kaleetatik aurkitu ahal ditugun galtzadarrien garrantziaz jabetzea eta hauen zainketa izango da eginkizuna. Jolas baten bitartez ikasleei gertatu zenaren hurbilketa bat egingo zaie. Bestalde, Lehen Hezkuntzako seigarren mailan curriculumak eta legeek uste dute ikasleak prestatuta daudela hurbilketa sakonago bat egiteko.

Proposamen hau aurrera eramateko Piageten psikologia ebolutiboak eragina izango du. Piagetek lau etapa desberdintzen ditu; lehenengo etapa, etapa sentensorio motorra da eta bizitzaren lehendabiziko bi urteak bete arte irauten du. Garapen kognitiboa esperimendazio-jolasen bidez egituratzen da. Etapa honetan haurrak egozentrikoak izaten dira, beren beharrak asetzeko jolasten dute, beren artean eta inguruarekin egindako transakzioen bidez. Bigarren etapa, eragiketa aurreko etapa da eta bi urtetik zazpi urtera bitarte irauten du. Besteen lekuan jartzeko gaitasuna irabazten hasten dira, fikziozko rolei jarraituz eta izaera sinbolikoa duten objektuak erabiliz jolasten dute. Etapa honetan egozentrismoa presente egoten da. Hirugarren etapa, eragiketa zehatzen adimena da umeek 7-12 urte bitarte izaten dute etapa honetan. Haurrak logika erabiltzen hasten dira ondorio baliodunak ateratzeko, betiere abiapuntuko premisek egoera zehatzekin eta ez abstraktuekin zerikusia badute. Etapa honetan haurrak ez dira hain egozentrikoak. Azkeneko etapa, eragiketa formalen adimena da eta hamabi urtetik aurrera doa. Ondorio abstraktuetara iristeko logika erabiltzeko gaitasuna garatzen dute (Triglia, 2016).

Lehen esan dugun bezala, proposamena Lehen Hezkuntzako bigarren eta seigarren mailan eginen dugu. Piageten etapak kontuan hartuz gero, Lehen Hezkuntzako bigarren mailako ikasleak bigarren eta hirugarren etapan sartzen dira eta seigarren mailako ikasleak, hirugarren etapan.

Dolua maite den pertsona baten galeraren ondoren doan egokitzearen prozesua da. Prozesu bat denez, sufritzen duenak hau asimilatzeko denbora behar du. Dinamikoa eta aktiboa da, momentu batetik bestera aldatu daiteke eta dolua gainditzeko lan pertsonala egitea beharrezkoa da. Haurrak, bere garapen kognitiboagatik, heriotzaren ideia mugatua maneiatuko du eta bere pentsamendu magiko, zehatz eta literalak eragina izango du (Díaz, 2011).

Doluaren faseak Lehen Hezkuntzako etapa guztietan aztertuko dugu, hau da, lehenengo kurtsoetik seigarren kurtsoa bitarte. Haurrek sei urterekin heriotza ospitaleekin, hiltzearen ekintzarekin, gaixotasunekin, zaharrekin... erlazionatzen dute. Kezkaren bat izan dezakete hilketa eta hilobiekin, baina momentuz, ez dute uste haiek hilko direnik. Zazpi urterekin, haurrek sei urteko haurren jarrera berberak izaten dituzte, baina zazpi urteko haurren interesa errealistagoa izaten da. Heriotzaren inguruko gaiekin interesa pizten du eta bera ere hil izango den susmoa du, baina ukatu egiten du. Zortzi urterekin, heriotzaren ondoren datorrenaren interesa pizten dute eta mundu guztia hiltzen dela onartzen dute, baita haurra bera ere. Bederatzi urterekin, heriotzaren kontzeptuari erreferentzia egiteko oinarri logiko eta biologikoak aipatzen hasten da, hala nola, bizitza falta, aire falta, pultsoa, sukarra... eta bera egunen batean hilko dela onartzen du. Hamar urterekin, bere gurasoak ez direla hilko esaten dute. Batzuek esaten dute pertsona "onak" zerura joanen direla, beste batzuk zerua nolakoa de galdetzen dute. Hamaika urterekin, heriotzaren ondoren gertatzen denari buruzko argudio teorikoak areagotu egiten dira eta hil diren gertuko pertsonen buruz hitz egiten dute. Aipatuko dugun azken adina, hamabi urte izango dira. Adin honekin, haurrek erlijio gaiekiko kezka handiagoa daukate (De la Herrán eta Cortina, 2006).

Bestalde, ikasgelan heriotzari buruz hitz egiteko Kroen-ek dio egokia dela eguneroko heriotzaz baliatzea eta heriotzaren kausak azaldu behar direla aldarrikatzen du (hil da gaixorik dagoelako, zaharra delako...). Hala nola,

landareen, animalien edota etxeko animaliei buruzko heriotzaz hitz eginda (Feijoo eta Pardo, 2003).

Bestalde, haur literaturaren bitartez heriotza lantzea garrantzitsua ikusten dugu. Ikasleek txikitatik irakurtzeko zaletasuna piztea garrantzitsua da. Haur literaturak azpimarratu nahi dugun funtzio sozializatzailea betetzen du, haurren literatura-testuek gizakiei buruz hitz egiten eta hausnartzen dutelako. Haur literaturan heriotzaren gaia isilpean egon den gaia izan da. Hirurogeita hamarreko hamarkadatik aurrera eta laurogeiko hamarkadaren hasieran, errealismo kritikoaren korrante literarioa berriro hasi zen. Errealismo kritikoak errealitatea inongo idealizaziorik gabe adierazten du. Sánchez-ek haur eta gazte literatura heriotzaren inguruan honela dio

La mayor parte de los temas son situaciones reales, que pueden sucedernos a lo largo de nuestra vida. La autora considera que los temas o subtemas relacionados con la muerte, proporcionan al niño o al adolescente un apoyo comprensible de esa realidad, proporcionan ejemplos y experiencias que ayudan a resolver conflictos o muestran historias para sobrellevar las ausencias de los seres queridos. (Sánchez, 2016, 20. or.).

Laburbilduz, esan beharra dago hila, hilketa, heriotza eta dolua prozesu horiek ikasgelan lantzea zaila dela. Baina modu desberdinetan egin daiteke, ikasle bakoitzaren adina kontuan hartuz, literaturaren bitartez, pelikulen bitartez... elementu horietaz baliatzea garrantzitsua da. Esan beharra dago, proposamenean ez dugula gertuko jendearen hilaz hitz egin, baizik eta ezagutzen ez dugun jendeari buruz eta horrek izaera tragiko hori murrizten du nabarmen.

2. MARKO ENPIRIKOA

2.1. Proposamenaren sarrera

Proposamen honekin erakutsi nahi da Lehen Hezkuntzan memoria buruzko hezkuntza prozesu bat garatu daitekeela. Horretarako, Lehen Hezkuntzako bi maila hartu ditugu, Lehen Hezkuntzako bigarren maila eta seigarren maila, adinaren aldetik bi maila oso desberdinak direnak. Hori dela eta, hurbilketa prozesua ez da beti oinarrituko ohiko ezagutza historikoan, hau egokiagoa baita Lehen Hezkuntzako azken ikasturtean eta bereziki Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzan. Horregatik, proposamenerako beste ikuspuntu batzuk kontuan hartu dira. Hala nola, ondare kontzeptuari garrantzi handia eman zaio proposamen osoan zehar, hau da, ikur hauekin hurbiltasuna lantzea ezagutza historikoarekin hasi baino lehen. Honen atzean Bake kultura bat sustatzen da, giza eskubideen defentsan oinarritzen dena.

Xedeei dagokionez, lan hezkuntza guztian zehar presentzia duten hezkuntza-helburuak edo printzipioak dira. Gure proposamenean Gizarte Zientzien lau xede orokor agertuko dira. Lehenengo xedea errealitate soziala ulertzen lagundu behar dutena da. Galtzadarriek ondarea bezala gure gizartean duten paperaz jabetu behar dira ikasleak. Bigarren xedea, pentsamendu kritikoa eta sortzailea bultzatu behar dute. Txikitatik pentsamendu kritikoa eta sortzailea garatzea oso garrantzitsua da, honek gogoeta ugari eskatzen ditu. Pentsamendu kritikoa eta sortzailearen bidez, ikasleek gaiaren inguruko lanketa egokia egingen dute. Hirugarrena, parte hartze soziala sustatzea. Gaiarekin interesa eta inplikazioa erakustea garrantzitsua da. Azkeneko xedea, ikasleek errealitate soziala eraldatzeko bideak eraikitzen erakutsi behar dute. Lau xede hauek gure proposamenean funtsezko papera izango dute.

Proposamen honen helburua ikasleek haien hiriko ondareaz jabetzea da. Kasu honetan Iruñeko kaletatik aurkitu ahal ditugun galtzadarriez jabetzea da eta hauen atzean dagoen historia jakitea. Horrez gain, errespetua erakustea eta hauen zaintza mantentzea, modu honetan gure ondorengoei ondare kulturala uzteko. Ikasleek irakaslearen laguntzarekin bake kultura garatu eta giza eskubideen errespetua landu behar dute. Proposamen honekin ikasleak gertakari historikoei buruz jabetzea eta gertakari horiek aztertu dezaten lortu Iruñeko galtzadarriak. Memoria eta ondarea lantzen Lehen Hezkuntzan

nahi dugu. Unitate didaktiko honetan zehar, ikasleek talde txikietan eta bikoteka lan egin beharko dute. Talde txikietan nahiz bakarka lan egiterako orduan, garrantzitsua da ikasleek interesa, sormena, jakin-mina, konfiantza... erakustea. Gainontzeko ikasleekin errespetua, berdintasuna, giza eskubideak osoki errespetatu behar dituzte... Amaitzeko, proposamenaren beste helburu bat ikasleek askatasun pertsonala, erantzukizuna, elkartasuna, berdintasuna, errespetua, jarrera kritikoa, parte hartzearen presentzia... garatzea da.

Lehen Hezkuntzako bigarren eta seigarren mailako proposamen hauen sekuentzia didaktikoak Iruñeko CPEIP San Francisco ikastetxean diseinatu zen. Guztiok dakigun bezala, coronavirusa dela eta, magisteritzako laugarren mailako Praktikak III ikasgaia, bertan behera geratu zen eta Unitate Didaktiko hauek ikasgelan aurrera eramateko ez dugu aukerarik izan. Beraz, unitate didaktiko hauek gure lanean proposamen teorikoak izanen dira, hau da, ez dira ikasleekin praktikara eraman. Lehen Hezkuntzako bigarren mailako ikasleek lehendabiziko kontaktua izanen dute ondarearekin. Geroago, Lehen Hezkuntzako seigarren mailan hurbilketa historikoagoa eta giza eskubideekin lotutakoa egingo da. Bi proposamen teorikoak Iruñeko kaleetako galtzadarrietan zentratzen dira, hauen atzean dagoen historia eta hauen zaintza eta kontserbazioan. Esan beharra dago, Lehen Hezkuntzako bigarren mailako eta Lehen Hezkuntzako seigarren mailako proposamen teorikoak prozesu bereko bi fase direla. Lehen Hezkuntzako bigarren mailako proposamena 7-8 urteko ikasleentzat bideratuta eta egokituta egonen da; bestea berriz, 11-12 urteko ikasleentzat. Proposamen teoriko honen gakoa Iruñeko galtzadarriei jabetzea eta hauen kontserbazioa eta zaintza da. Proposamenak, Lehen Hezkuntzako lehendabiziko urteetan eta Lehen Hezkuntzako azkeneko urtean egin dugu, esan bezala, prozesu bere bi fase dira, baina maila bakoitzera egokituz.

Lehen esan dugun bezala, proposamen hauek CPEIP San Francisco ikastetxean diseinatu dira, ikastetxe horretako ikasleekin aurrera eramateko. Lehen Hezkuntzako bigarren mailako ikasgelak hamasei ikasle osatzen dute eta proposamena zazpi saio desberdinetan banatuta egonen da. Aldiz, Lehen Hezkuntzako seigarren mailako ikasgelan hogeik ikasle daude eta bost saio desberdinek osatuko dute Unitate didaktikoa. Gainera, eskolako ikasle gehienak Iruñeko Alde Zaharrean bizi dira eta kaleetan aurkitu ahal ditugun

galtzadarriez jabetzea, zer diren jakitea eta errespetua eta haien zaintza izatea ezinbestekoa da. Suerta daiteke, ikasleren baten atarian horrelako galtzadarri bat egotea, beraz, zer den jakitea eta hauen atzean dagoen historia jakitea ezinbestekoa da. Marko teorikoan esan dugun bezala, galtzadarriak Gunter Demnig artista alemaniarrek sortutako proiektua da. Galtzadarriak lurrean dauden metalezko plakak dira 10X10X10 neurria dutenak.

Etaparen helburuei dagokionez, curriculumetik c eta d izanen dira proposamenean zehar garrantzi gehiago izanen dutenak.

c) Gatazkei aurrea hartu eta modu baketsuan konpontzeko trebetasunak bereganatzea, horrela familian eta etxe barnean eta berekin harremanak dituzten gizarte taldeekin autonomiaz moldatzeko. Helburu hau oso garrantzitsua da, ikasgelan lan egiteko eta ikasleen arteko giro egokia egotea oso garrantzitsua da. Gatazkaren bat egonez gero, ikasleek modu baketsuan konpontzeko gaitasuna izatea oso garrantzitsua da.

d) Kultura desberdinak eta pertsonen arteko desberdintasunak ezagutu, ulertu eta errespetatzea eta, halaber, emakume eta gizonen arteko eskubide eta aukeren berdintasuna, eta desgaitasunen bat duten pertsonak ez diskriminatzea. Ikasgela guztietan aniztasuna dago eta honek aberasten gaituela jakiteak oso garrantzitsua da. Ikaskideen artean ez da inolako diskriminaziorik onartuko.

Amaitzeko, esan beharra dago nahiz eta proposamena CPEIP San Francisco ikastetxerako proposatu, beste ikastetxe eta eremu batzuetara moldatu ahal dela.

2.2. Lehen Hezkuntzako bigarren mailako proposamena

Bigarren mailako proposamen honekin lortu nahi da Lehen Hezkuntzako lehendabiziko kurtsoetan ondareak duen garrantziaz jabetzea, eta kasu honetan, ondare tragikoan zentratuko gara, kaleko galtzadarriekin erlazionatzen duguna. Horretarako, proposamen teoriko bat proposatu da Iruñeko galtzadarriekin eta hauen zaintzarekin zerikusi duena. Proiektu honekin lortu nahi da Lehen Hezkuntzako ikasleak txikitatik galtzadarriak ezagutzea, hauez arduratzea eta hauen zaintza egitea. Azken finean, galtzadarriak ondarea dira

eta kontserbazioa eta zaintza izatea ondorengoei uzteko funtsezkoa da. Lehen Hezkuntzako bigarren mailako proposamenean zazpi saio aurkituko ditugu elkarren artean oso desberdinak direnak baina guztiek helburu berdinak dituztenak. Proposamen honetan landuko diren helburu zehatzak honako hauek dira:

- Ikasleek haien auzoan, kasu honetan, Iruñean dauden galtzadarriak ezagutzea eta beraien ondare propio bat bezala onartzea.
- Ikasleak galtzadarrien zaintzaz eta kontserbazioaz ohartaraztea ondorengoei uzteko.
- NAFSE36 elkartearen eta elkarteko kide hauek zertaz arduratzen diren ezagutu.
- Ikasleek binaka lan egiten ikasi behar dute.
- Gainontzeko ikaskideen aurrean hitz egiteko gaitasuna garatzea garrantzitsua da.

2.2.1. Edukiak

Proposamen honetan zehar landuko diren curriculumeko edukiak bigarren mailako lehenengo, hirugarren eta laugarren bloketatik hartutakoak dira. Dena den, saio bakoitzean irakasleak zehatz mehatz zeintzuk lantzen diren azalduko du. Irakasleak hainbat eduki propio sortu ditu curriculumeko edukiekin zerikusi dutenak. Hala nola:

- Ikasleek NAFSE36 elkartearen ezagutzen dute.
- Ikaskideen aurrean hitz egiteko konfiantza sustatu.
- Galtzadarriak ondare bezala identifikatzen badakite.

Proposamenean landuko ditugun curriculumeko edukiak honako hauek dira:

1. blokea: Eduki komunak.

- Taldearen kohesioa eta elkarlana bultzatzeko estrategiak erabiltzea.
- Lan eta proiektu errazak modu gidatuan planifikatu eta kudeatzea, helburuak lortzeko. Jarrera ekintzailea.
- Gatazkak ebazteko estrategiak, bizikidetza arauak erabiltzea eta bizikidetza baketsu eta tolerantzia baloratzea.

3. blokea: Gizartean bizitzea.

- Agerpen kulturalak: nire herriko ondare artistikoa, ondare historikoa, hizkuntza, ohiturak, etab. eta beste gune batzuk.

4. blokea: Denboraren aztarnak.

- Iragan hurbileko aztarnak: ezagutza, zainketa eta kontserbazioa.

2.2.2. Gaitasunak

Proposamen teoriko honek komuneko hainbat gaitasun izango ditu. Bost aukeratu dira proposamen honetarako, baina garrantzitsuenak lehenengo, laugarren eta zazpigarren puntuetako gaitasunak dira.

1. Hizkuntza komunikazio gaitasuna, proposamenean zehar saio guztietan zehar lantzen da. Azken finean, egin beharrekoa egiteko, irakurtzeko, hitz egiteko... hizkuntzako komunikazioa garatua izan behar dute. Kasu honetan, euskara hizkuntza.

4. Ikasten ikasteko gaitasuna lantzen da proposamen honetan. Honetan datza, ikasleek bere ezagutza garatzea bere ikaskuntzatik eta esperientziaz abiatuta.

5. Gaitasun sozial eta zibikoak, ikasleek bizi diren lekua ezagutu behar dute eta pertsona gehiagorekin bizi direla jakin behar dute.

6. Ekimena eta ekintzailatza, honetan datza, ideiak ekintza bihurtzeko gaitasuna da. Lan honetan zehar, ikasle guztiek dituzten ideiak ekintza bihurtu ahal dira. Dena irekita dago eta haien proposamenak entzutea oso garrantzitsua da.

7. Kultura kontzientzia eta adierazpenak. Gaitasun hau ondarearekin zeina erlazioa du, eta lanean zehar aipatzen ditugun galtzadarriak ondarea dira. Azken finean, galtzadarriak ikasleen auzoetan aurkitzen den ondare kulturala da.

2.2.3. Estrategia didaktikoak

Lehen Hezkuntzako bigarren mailako proposamenean, metodologia tradizionala alde batera geratuko da eta metodologia kooperatiboa izango da lan egiteko modua. Lehen Hezkuntzako bigarren mailan, ikasleek binaka lan egingo dute. Hain txikiak izanda, egokiagoa ikusten dugu binaka lan egitea talde txikietan lan egitea baino. Modu honetan ikasleek parte hartzea, jarrera aktiboa, elkarri laguntzea, laguntasuna... garatzea nahi dugu. Bikoteak lehenagotik eginak egongo dira eta irakaslea izango da honetaz arduratzen dena.

Arazoetan Oinarritutako Irakaskuntzak eta Proiektuetan Oinarritutako Irakaskuntzak eragina izango dute proposamenean. Arazoetan oinarritutako Irakaskuntza honetan datza, egunerokotasunean gerta daitekeen arazo bat eta ikasleek arazo horri konponbidea eman behar diote. Irakaskuntza mota honen oinarria, talde lana da. Bestalde, Proiektuetan Oinarritutako Irakaskuntza honetan datza, proiektuetan oinarritzen den irakaskuntza estrategia bat da. Irakaskuntza kooperatiboa oinarri duena.

Proposamen honetan zehar bi modutan lan egingo da, hau da, ikasleek talde osoan lan egingo dute eta binaka. Binaka lan egin behar denean, irakaslea izango da bikoteak egiten dituenak. Modu horretan, ez dira gatazkarik sortuko eta inor ez da bakarrik geratuko. Proiektu honekin lortu nahi duguna da ikasleek haien herriko ondareaz jabetzea eta hauen kontserbazioaz arduratzea modu horretan ondorengoei uzteko. Horretarako saioaren garapena puntuan hainbat proposamen planteatzen dira.

2.2.4. Saioen garapena

Taula 1. Lehenengo saioa

Saioaren azalpena	Saio hau ikasleak testuinguruan jartzeko erabiliko du irakasleak. Ikasleekin jolas interaktibo bat egingo da eta galtzadarrien inguruan hitz egingo dute. Galtzadarriak zer diren, argazkiak, non aurkitu ahal diren, zein da galtzadarrien proiektua... horren inguruan hitz egingo dute. Behin bere burua kokatu dutela eta irakaslearen azalpena entzun dutela irakasleak Kahoot bat egingo du ikasleekin.
Saioaren iraupena	Saio honek 60 minutu iraungo ditu.
Banaketa	Talde osoa.
Saioaren helburua	Ikasleekin modu interaktiboan jardun. Modu horretan ikasleen inplikazioa garatu eta gaiarekiko interesa piztu. Lortu nahi duguna da ikasleek gaiarekiko motibazioa izatea eta jakin mina piztea.
Beharrezko materiala	Irakasleak behar duen materiala: →Ordenagailua eta proiektorea. Ikasleek behar duten materiala: →Kahoot-era jolasteko ikasle bakoitzak ordenagailu bat beharko du.
Irakaslearentzako oharrak	Kahoot galderak: → Zer dira galtzadarriak? →Non aurkitu ahal ditugu? →Zer irudikatzen dute galtzadarri hauek? →Argazki hauetatik zein da galtzadarri bat? →Zeintzuk dira galtzadarrietan aurkitu ahal ditugun datuak?

Taula 2. Bigarren saioa

Saioaren azalpena	NAFSE36 elkarteko kidea bat etorriko da eta galtzadarriei eta haien elkarteari buruzko hitzaldi bat emango die ikasleei. Hitzaldi hau ikasleen adinera egokituta egonen da. Hitzaldiak landuko diren edukiak hurrengoak izanen dira: Zer dira galtzadarriak, Stolperstein proiektua, NAFSE36 elkarteari buruz hitz egin, Iruñeko ondareari buruz hitz egin, galtzadarrien zaintza eta kontserbazioari garrantzia eman... Behin elkarteko kidean hitzaldia amaitu duela, ikasleek galderak egin ahalko dituzte eta asanblada bat egingo da.
Saioaren iraupena	Saio honek 80 minutu iraungo ditu.
Banaketa	Talde osoa.
Saioaren helburua	Saio honen helburua da arloan espezialista den pertsona batek galtzadarrien eta ondarearen inguruko hitzaldi bat ematea, ikasleen adinetara egokitua. Hitzaldi honetan feedback asko egon behar da ikasleekin, modu horretan ikasleek arreta mantentzeko.
Beharrezko materiala	Ikasleek ez dute materialik behar. NAFSE36 elkarteko kideak ordenagailua eta proiektorea beharko du.

Taula 3. Hirugarren saioa

Saioaren azalpena	Saio honi hasiera emateko, irakasleak ikasleekin aurreko hitzaldiari buruz hitz egingo dute. Horren ondoren, aurreko hitzaldia kontuan hartuz, ikasleek galtzadarrien inguruko erakusketa bat egin beharko dute. Irakasleak binaka egonen dira jarrita, eta bikote bakoitzak kartulina bat izango du. Irakasleak bikote
-------------------	---

	bakoitzari galtzadarri baten argazki bat emango dio (Eranskinak I). Beraz, ikasleek argazki horrekin galtzadarria marraztu beharko dute kartulinan. Horrez gain, kartulinan hildakoaren izen abizenak, jaio zen urtea, erail zuten urtea eta Iruñeko ze kaleetan dagoen agertu beharko da. Modu horretan, erakusketaren antza hartzeko.
Saioaren iraupena	Saio honek osotara 80 minutu iraungo ditu. →Aurreko hitzaldiari buruz hitz egiteko 20 minutu beharko dute. →Kartulina prestatzeko 60 minutu erabiliko dute
Banaketa	Ikasleak binaka egonen dira.
Saioaren helburuak	Saio honekin lortu nahi dena da ikasleen motibazioa, autonomia, lan egiteko gogoak... gora egitea. Horretarako erakusketa hau proposatu da.
Beharrezko materiala	→Kartulina. →Arkatza. →Borragoma. →Errotulagailuak.
Irakaslearentzako oharrak	→Zer iruditu zaizue aurreko eguneko hitzaldia? →Zer ikasi duzue? →Orain gehiago arreta gehiago jartzen duzue galtzadarriak bilatzeko?

Taula 4. Laugarren saioa

Saioaren azalpena	Saio hau hirugarren saioaren jarraipena izanen da. Bikote berdinetan banan-banan tokatu zaien galtzadarria eta kartulinan egindako marrazkia azalduko dute gainontzeko ikaskideen aurrean.
-------------------	--

	Bikote bakoitzaren azalpenak ez du zazpi minutu baino gehiago iraungo. Azalpenak motzak izango dira, dinamikoagoak izateko eta ikasleak ez aspertzeko. Bikote guztiek azalpen guztiak egin ondoren, klasean ikasleek egindako kartulinak jarriko dira erakusketa moduan. Kartulina guztiak itsatsita daudenean, irakasleak argazkiak aterako ditu eskolako web orrialdera igotzeko, modu horretan gurasoek egindakoa ikusi dezakete. Behin hori eginda, ikasle guztiak eseriko dira eta jarduera zer iruditu zaien inguruan hitz egingo dute. Bakoitzak bere iritzia emanen du, zer da gehien gustatu zaiona, zer da gutxien gustatu zaiona...
Saioaren iraupena	Saio honek 80 minutu iraungo ditu.
Banaketa	Ikasleak binaka egongo dira. Saioaren amaieran, talde osoa.
Saioaren helburuak	Saio honekin lortu nahi da ikasleek binaka lan egitera suspertzea. Haien jarrerak aztertzea garrantzitsua da. Horrez gain, gainontzeko ikaskideen aurrean hitz egitera nola moldatzen diren jakitea garrantzitsua da.
Beharrezko materiala	→Bikote bakoitzak bere kartulina beharko du. →Txintxetak edo zela kartulinak itsasteko.

Taula 5. Bosgarren saioa

Saioaren azalpena	Behin ikasleek haien galtzadarriak aurkeztu eta erakusketa egin ondoren. Bikote bakoitzak izan duen galtzadarrien inguruko Power Pointa (Eranskinak II) azalduko du irakasleak. Horren ondoren, Iruñeko San Nikolas eta San Gregorio kaleetan galtzadarrietan aurkituko ditugun izenak
-------------------	--

	<p>ikasleek irakurri beharko dituzte. Azpimarratu beharra dago erakusketan San Nikolas eta San Gregori kaleetan dauden galtzadarriak landu zituztela ikasleek. Horren ondoren, ikasleekin Google Maps-ekin San Nikolas eta San Gregorio kaleak mapan bilatuko dituzte irakaslearen laguntzarekin</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ San Nikolas kalean: <ul style="list-style-type: none"> ❖ José María Goñi Villanueva ❖ Manuel Goñi Villanueva ❖ César Burguete Díaz ❖ Gerónimo Julián Ruiz Lara ❖ Benito Vallejo Hernandez ➤ San Gregorio kalean: <ul style="list-style-type: none"> ❖ Alonso Caballero ❖ Antonio García del Olmo ❖ Lorenzo Yoldi Lacunza
Saioaren iraupena	Saio honek 60 minutu iraungo ditu.
Banaketa	Talde osoa.
Saioaren helburua	Saio honen helburua ikasleek irakurmena lantzea da. Horrez gain, Iruñeko kaleak ezagutzeko eta ikasteko egokia da.
Beharrezko materiala	<p>Irakasleak behar duen materiala:</p> <p>→Ordenagailua, proiektorea eta Power Pointa.</p> <p>Ikasleek behar duten materiala:</p> <p>→Koaderno eta arkatza.</p>

Taula 6. Seigarren saioa

Saioaren azalpena	Erakusketan eta aurreko eguneko Power Pointeko izen berdinak landuko dira saio honetan. Ikasleak binaka jarrita egonen dira eta bikote bakoitzak galtzadarri bat izanen du. Iruñeko San Gregorio eta San Nikolas kalera joanen direnez, irakasleak maparen bitartez kaleak erakutsiko dizkie (Eranskinak III). Ikastetxeko argazki kamerak erabiliko dituzte eta bikote bakoitzak bere galtzadarriari argazkia atera beharko dio. Ateraldi hau ikasgela osoak egingen du, nahiz eta ikasleak binaka antolatuta egon. Galtzadarri bakoitzari dagokion bikote arduradunak galtzadarrian dauden datuak irakurri eta argazkia ateratzeko zeregina izanen du. Irakasleak galtzadarri bakoitzean azalpen labur bat emango du.
Saioaren iraupena	Ariketa hau egiteko 140 minutu beharko dira.
Banaketa	Ikasleak binaka egongo dira.
Saioaren helburuak	Saio honekin lortu nahi da ikasleek Iruñeko auzoko galtzadarriak ezagutzea eta berain ondare propio bezala onartzea. Hauen zaintza eta kontserbazioa egitea funtsezkoa da bere ondorengoei uzteko.
Beharrezko materiala	→Eskolako zortzi argazki kamara beharko ditugu.
Irakaslearentzako oharrak	→Bigarren saioaren bikote berdinak izango dira. Baina bikote bakoitzak duen galtzadarriaren izena desberdina izango da.

Taula 7. Zazpigarren saioa

Saioaren garapena	Behin San Nikolas eta San Gregorio kaletako galtzadarriak ikusi ditugula, irakasleak galtzadarrien inguruko fitxa bat banatuko die ikasle bakoitzari eta ikasleek fitxa hori bete beharko dute (Eranskinak IV). Proposamenari amaiera emateko, asanbladan eserita jarriko dira irakasleak, hau da, U forman eta zer iruditu zaien jarduerak, gaia ze iruditu zaien... komentatuko dute.
Saioaren iraupena	Saio honek 50 minutu iraungo ditu.
Banaketa	Talde osoa.
Saioaren helburuak	Saio honekin ikusi nahi da Lehen Hezkuntzako lehenengo urteetan ondarearen gaia ze modutan gustatzen zaien ikasleei, motibazioa duten edo ez...
Beharrezko materiala	Ikasleek behar duten materiala: →Irakasleak banatutako fitxa. →Arkatza. →Borragoma.

2.2.5. Ebaluazio irizpideak

Behin proposamenaren saio guztiak burutu direla, irakasleak ikasleak ebaluatzeko hurrengo ebaluazio irizpideak kontuan hartuko ditu.

1. blokea: Eduki komunak.

- 6. Gizataldeen barietatea errespetatzea eta denen arteko bizikidetzak baketsu eta tolerantearen garrantzia baloratzea, unibertsalki partekatutako balio demokratikoak eta giza eskubideak oinarritzat hartuz.
- 7. Gizarte bizitzan eraginkortasunez eta izaera eraikitzailearekin parte hartzea, gatazkak ebazteko estrategiak sortuz.

- 8. Lankidetza eta elkarriketa baloratzea, gatazkak saihestu eta ebazteko, eta balio demokratikoak sustatzea.

3. blokea: Gizartean bizitzea.

- 3. Bere herriko agerpen kulturalak eta ondare artistikoko, kultureko eta historikoko lanik adierazgarrienak ezagutzea eta haiek baloratzen eta kontserbatzen laguntzen duten jarrerak garatzea.

4. blokea: Denboraren aztarnak.

- 5. Kultura eta ondarea aisia forma bezala ezagutzea, inguratzen gaituenetik ikasiz eta kultura eta ondarea kontserbatzearen garrantzia ulertuz.
- 7. Iragan historikoaren garrantzia azaltzea eta iraganeko gertaera eta pertsonaien azterketaz interesa erakustea.

Ebaluazioari dagokionez, esan beharra dago irakasleak ebaluazio saio guztiak egin ondoren egingo duela. Ebaluazio irizpideak kontuan hartuz egingo du. Hori bai, saio bakoitzean zerbait aipagarria gertatzen bada, irakasleak oharrak hartuko ditu. Ebaluazioa egiterako orduan, irakasleak ez du bakarrik errubrika erabiliko. Horrez gain, irakasleak ikasle bakoitzaren interesa, motibazioa, gainontzeko ikasleekiko errespetua, jarrera aktiboa... kontuan hartuko ditu.

Irakasleak ikasleak baloratzeko erabiliko duen errubrika:

Taula 8. Errubrika

	Betetzen du	Ez du betetzen	Batzuetan
Denen arteko bizikidetza baketsua baloratzen du.			
Bere herriko ondarea ezagutzen eta kontserbatzen du (galtzadarriak).			

Egin beharreko lanak egiten ditu.			
Binaka modu egokian lan egiten du.			
Ondare kulturala zaintzen du (galtzadarriak).			
Galtzadarrien inguruko interesa erakusten du.			

2.3. Lehen Hezkuntzako seigarren mailako proposamena

Lehen Hezkuntzako seigarren mailako proposamen honekin lortu nahi dena da ikasleek ondarea duen garrantziaz jabetzea. Seigarren mailako proposamen bigarren mailako proposamena baino sakonagoa da, ikasleak hamabi urterekin hila eta hilketa kontzeptuei buruz hitz egiteko gai direla esan baita. Bestalde, Bake kulturaren sustatu nahi da giza eskubideen defentsan oinarritzen dena. Azken finean, proposamen honekin lortu nahi da ikasleek haien hiriko ondarea ezagutzea eta honen atzean dagoen historia jakitea. Horrez gain, errespetua erakustea eta haien zaintza mantentzea gure ondorengoei ondare kulturala uzteko. Proposamen honek lau saiok osatzen dute eta proposamen honen helburu zehatzak honako hauek dira:

- Ikasleek bere auzoan dauden galtzadarriak ezagutzea eta beraien ondare propio bat bezala onartzea.
- Ondare tragikoari buruz sakonago hitz egin.
- Talde txikietan lan egiterako orduan autonomia eta heldutasuna erakutsi behar dute.
- Informazioa bilatuz oroimen historikoari, NAFSE36 elkarteari, galtzadarriari eta Gerra Zibilaren fusilatuei buruz hitz egiteko.

2.3.1. Edukiak

Proposamen honetan zehar landuko diren edukiak curriculumeko seigarren mailako lehenengo eta laugarren bloketik hartutakoak dira. Curriculumeko edukiez gain, irakasleak beste eduki propio batzuk sortuko ditu, curriculumeko edukiakin bat egiten dutenak. Honako hauek dira curriculumetik hartu ditugun edukiak.

1. blokea: Eduki komunak.

- Landu beharreko gaiaren gaineko informazioa biltzea, zuzeneko eta zeharkako iturriak erabiliz.
- Informazioaren eta komunikazioaren teknologiak erabiltzea informazioa irakurtzeko, idazteko eta transmititzeko.
- Taldearen kohesioa eta elkarlana bultzatzeko estrategiak erabiltzea.
- Laneko materialak zuzen erabiltzea.
- Gatazkak ebazteko estrategiak, bizikidetza arauak erabiltzea eta bizikidetza baketsu eta tolerantia baloratzea.

4. blokea: Denboraren aztarnak.

- Bigarren Errepublika eta Gerra Zibila (1931-1939). Francoren diktadura (1939-1975). Demokraziarako trantsizioa eta 1978ko Konstituzioa.

Irakasleak sortutako eduki propioak honako hauek dira:

- Galtzadarriak ondare bezala identifikatu.
- Bake kultura sustatu.
- NAFSE36 elkartearen ezagutzea.
- Gerra Zibilaren ondoren, Nafarroan egondako egoera eta gertatutako fusilamenduak ezagutu.

2.3.2. Gaitasunak

Honako hauek dira curriculumetik hartu ditugun gaitasunak:

1. Hizkuntza komunikazioa gaitasuna, proposamen osoan zehar oso garrantzitsua da. Ikasleek euskara maila egokia ez badute, zaila egingo zaie azalpenak ulertzea, azalpenak ematea, hitz egitea... Horregatik, garrantzitsua da hizkuntza maila egokia izatea.

3. Gaitasun digitala, batez ere, proposamenaren bigarren saioan erabiliko da. Ikasleek ordenagailua izanen dute eta interneten informazioa bilatu beharko dute.
4. Ikasten ikasteko gaitasuna ikasleek bere ezagutza garatuko dute ikaskuntza eta esperientziatik abiatuta. Hau batez ere, aurkezpenean nabarituko da. Irakurri duten informazioa nola barneratu eta nola ulertu duten ikusiko da.
5. Gaitasun sozial eta zibikoak ikasleek bizi diren lekua ezagutu behar dute eta pertsona gehiagorekin bizi direla jakin eta ulertu behar dute.
6. Ekimena eta ekintzailetza ideiak ekintzetan bihurtzean datza. Proposamenean zehar ikasle guztiek, ideiak ekintzetan bihurtu ahal dute. Irakaslea beti haiei entzuteko prest egongo da.
7. Kultura kontzientzia eta adierazpenak. Gaitasun honek ondarearekin erlazioa du, eta proposamen guztian zehar ondarea funtsezko elementua da

2.3.3. Estrategia didaktikoak

Bigarren mailako proposamenean esan dugun bezala, proposamen teoriko honetan metodologia kooperatiboan zentratu gara. Saio gehienetan zehar ikasleek talde txikietan lan egingo dute. Talde txikietan lan egiteak abantaila ugari ditu, hala nola, ikasleek motibazio gehiago dute, inklusioa, errespetua, elkarri laguntzea, laguntasuna... sustatzen dute, ikasleen inplikazioak gora egiten du, ikasleek ezagutzak hobeto eskuratzen dituzte... Talde txikietan lan egitearen bitartez ikasleen parte hartzea, jarrera aktiboa eta iritzi kritikoa garatu dezaten lortu nahi dugu.

Horrez gain, Arazoetan Oinarritutako Irakaskuntzak eta Proiektuetan Oinarritutako Irakaskuntzak eragina izango dute proposamenean. Arazoetan oinarritutako Irakaskuntza honetan datza, egunerokotasunean gerta daitekeen arazo bat eta ikasleek arazo horri konponbidea eman behar diote. Irakaskuntza mota honen oinarria, talde lana da. Bestalde, Proiektuetan Oinarritutako Irakaskuntza honetan datza, proiektuetan oinarritzen den irakaskuntza estrategia bat da. Irakaskuntza kooperatiboa oinarri duena.

Proposamen honetan zehar, ikasleek talde txikietan eta talde osoarekin batera lan egingo dute. Talde txikiak egiteaz irakaslea arduratuko da. Azken finean proiektu honekin lortu nahi duguna da ikasleek galtzadarriak ondarea bezala kontsideratzea, horrez gain proiektu honekin Bake kultura sustatu nahi da.

2.3.4. Saioaren garapena

Taula 9. Lehenengo Saioa

Saioaren azalpena	Saio hau gaiaren iguruko hurbilketa bat egiteko eta ikasleak testuinguruan jartzeko erabiliko da. Horretarako ikasleak asanblean eserita egongo dira (U forman) eta irakasleak egiten dituen galderei esker gaiaren inguruan hitz egingo dute. Ansanbladan eserita eta gaiaren inguruan hitz egiten 30 minutu egongo dira. Horren ondoren, irakasleak Kahoot bat sortuko du gaiaren inguruko hainbat galderekin, hau egiteko 20 minutu beharko dira.
Saioaren iraupena	Saio honek osotara 50 minutu iraungo ditu.
Banaketa	Talde osoa.
Saioaren helburuak	Saio honekin lortu nahi da, ikasleek gaiaren inguruko hurbilketa bat egitea. Bere herriko ondarea ezagutu, oroimen historikoari, NAFSE36 elkarteari, galtzadarriei, Gerra Zibilari... buruz hitz egin. Kahoot-arekin ikasleen motibazioa eta parte hartzeak gora egiten du.
Beharrezko materiala	Irakasleak behar duen materiala: → Ordenagailua eta proiektorea. Ikasleek behar duten materiala: → Ikasle bakoitzak ordenagailu bat.

Irakaslearentzako oharrak	<p>Kahoot-en agertuko diren galderak:</p> <p>→Zer da memoria historikoa?</p> <p>→Zer dira galtzadarriak?</p> <p>→Non topatu ahal ditugu galtzadarriak?</p> <p>→Zer da Stolperstein proiektua?</p> <p>→Nor da proiektu honen bultzatzailea?</p> <p>→Zeintzuk dira galtzadarrietan dauden datuak?</p>
---------------------------	---

Taula 10. Bigarren saioa

Saioaren azalpena	<p>NAFSE36 elkartearen kide bat etorriko da ikasgelara eta bere elkartearen, Espainiako Gerra Zibilaren, oroimen historikoaren eta galtzadarrien azalpena emango die ikasleei. Hitzaldi honek 45 minutu iraungo du, dinamikoa izango da eta hainbat jolas egongo dira ikasleek arreta ez galtzeko. Hitzaldia amaitu ondoren, ikasleek elkarteko kideari galderak egiteko denbora izango dute.</p>
Saioaren iraupena	Saio honek 60 minutu iraungo ditu.
Banaketa	Talde osoa.
Saioaren helburuak	<p>Saio honekin lortu nahi da ikasleek gaiarekiko interesa eta jakin mina piztea. Gaia aditua den pertsona bat etortzean ikasleek interes eta motibazio gehiago erakusten dute.</p>
Beharrezkoa den materiala	<p>Saio honetan ikasleek ez dute materialik behar.</p> <p>NAFSE36 elkarteko kideak:</p> <p>→Ordenagailua eta proiektorea beharko du.</p>

Taula 11. Hirugarren saioa

Saioaren garapena	<p>Saio hau bi zati desberdinetan banatuta egonen da. Klasearen lehenengo parteak 20 minutu iraungo ditu. Irakasleak ikasleei Berri Txarrak taldearen Maravillas abestia jarriko die, bi aldiz eta abestia letrarekin (Eranskinak V). Horren ondoren, abestia aztertzea eskatuko die ikasleei eta guztion artean komentatuko dute abestia.</p> <p>Klasearen bigarren parteak, 50 minutu iraungo ditu. Ikasleak lau taldeetan banatuta egonen dira eta talde bakoitzak gai bat izaten du. Irakasleak taldeak egingen ditu. Talde bakoitzak tokatu zaien gaiaren inguruko informazioa bilatu eta Power Point bat egin beharko dute hurrengo egunean bere ikaskideei azaltzeko. Jorratu beharko dituzten gaiak honako hauek izango dira:</p> <p>→1. Taldea: Zer da oroimen historikoa? (definizioa) gaur egun memoria historikoak gure gizartean duen garrantzia. (Irakasleak hainbat web orrialde eta artikulu eman).</p> <p>→2. Taldea: Nafarroako Fusilatuen Senitartekoen Elkarteari buruzko informazio bilatu (beraien web orrialdean sartu).</p> <p>→3. Taldea: Zer dira Iruñeko kaleetatik aurkitu ahal ditugun galtzadarriak? Galtzadarrietan dauden datak eta tokien izenak zer irudikatzen dute? (Irakasleak hainbat artikulu eman).</p> <p>→4. Taldea: Maravillas Lambertoren inguruko informazioa bilatu. (Irakasleak hainbat artikulu eta bibliografia eman).</p>
-------------------	---

	Irakasleak ikasleei hainbat dokumentu emango dizkie, modu horretan informazioa errazago aurkitzeko.
Saioaren iraupena	Saio honek osotara 70´ minutu iraungo ditu. →Lehenengo parteak 20´ minutu. →Bigarren parteak 50´ minutu.
Banaketa	Saioaren lehenengo partea talde osoa eta saioaren bigarren partea talde txikietan banatuta egonen dira ikasleak.
Saioaren helburuak	Saio honekin lortu nahi duguna da ikasleek autonomia eta heldutasuna erakustea. Bere kabuz eta talde txikietan modu egokian aritzen direla erakutsi behar dute.
Beharrezko materiala	Irakasleak behar duen materiala: →Ordenagailua eta proiektorea abestia jartzeko. Ikasleek behar duten materiala: →Gutxienez bi ordenagailu talde bakoitzeko.
Irakaslearentzako oharrak	→Lehenagotik abesti hau entzuna zeneukaten? →Zer kontatzen du abestiak? →Nork abesten du? →Gustatu zaizue?

Taula 12. Laugarren saioa

Saioaren azalpena	Talde bakoitzak aurreko saioan egindako aurkezpena azaldu beharko du gainontzeko ikaskideen aurrean. Behin aurkezpen guztiak egin eta gero, hurrengo egunean Iruñeko ze kaleetatik joango garen azalduko du irakasleak, irakasleak Power Pointa erabiliko du (Eranskinak VI).
Saioaren iraupena	Taldean aurkezpenak egiteko 50 minutu eta Power Pointa erakusteko 20 minutu. Osotara, 70 minutu iraungo du.
Banaketa	Talde txikietan egonen dira ikasleak.
Saioaren helburuak	Saio honekin, batez ere, ikasleek gainontzeko ikaskideen aurrean hitz egiteko gaitasuna garatzea lortu nahi da. Horrez gain, bilatutako informazioaren inguruko ulermena lantzea.
Beharrezko materiala	Irakasleak behar duen materiala: →Ordenagailua, proiektorea eta Power Pointa. Ikasleek behar duten materiala: →Ordenagailua eta proiektorea

Taula 13. Bosgarren saioa

Saioaren azalpena	Saio honetan irakasleak ikasleei Iruñeko ze kaleetatik joanen diren erakutsiko die (Eranskinak VII) eta kale bakoitzean galtzadarrietan aurkituko dituzten izenak ikusiko dituzte ikasleek. Galtzadarri bakoitzean irakasleak informazio laburra emango du. Horren ondoren, San Frantzisko eskolatik San Nikolas eta Merced kalera joanen dira. Hau egin ondoren, berriz ere, eskolara bueltatuko dira eta ikasleek galdetegi bat bete beharko dute
-------------------	---

	(Eranskinak VIII). Galdetegia egin ondoren, asanbladan eseriko dira eta egindako jarduerak, gaia... zer iruditu zaien komentatuko dute.
Saioaren iraupena	Egun oso erabiliko dute hau egiteko.
Banaketa	Talde osoa.
Saioaren helburuak	Saio honekin lortu nahi duguna da ikasleen motibazioa eta interesa. Azken finean, beraien auzoko kaleetatik joaten badira arreta gehiago mantentzen dute. Helburua ere haien auzoko galtzadarriak ezagutzea eta beraien ondare propio bat bezala onartzea.
Beharrezko materiala	<p>Irakasleak behar duen materiala:</p> <p>→ Ordenagailua, galdetegia eta proiektorea beharko du, ikasleei power pointa erakusteko.</p> <p>Ikasleek behar duten materiala:</p> <p>→ Koadernoak eta arkatza beharko dute galtzadarrietan ikusten dituzten izenak apuntatzeko.</p>

2.3.5. Ebaluazio irizpideak

Ebaluatzerako orduan, ikaskuntza estandar hauek kontuan hartuko ditu irakasleak.

1. blokea: Eduki komunak.

- 6. Gizataldeen barietatea errespetatzea eta denen arteko bizikidetzak baketsu eta tolerantetaren garrantzia baloratzea, unibertsaltasun partekatutako balio demokratikoak eta giza eskubideak oinarritzat hartuz.
- 7. Gizarte bizitzan eraginkortasunez eta izaera eraikitzailearekin parte hartzea, gatazka ebazteko estrategiak sortuz.

- 8. Lankidetza eta elkarriketa baloratzea, gatazkak saihestu eta ebazteko, eta balio demokratikoak sustatzea.

4. blokea: Denboraren aztarnak.

- 7. Giza eskubideak eta erlijio edo talde etnikoen balio sistemen arteko aldeak errespetatzea, berdintasun printzipioa eta gizaki guztien arteko bizikidetza baketsu, tolerante eta demokratikoaren beharra onartzea eta gatazkak ebazteko estrategiak sortzea.

Ebaluazioari dagokionez, Lehen Hezkuntzako bigarren mailari dagokion ebaluazio berdina egingen da. Hau da, saio guztiak egin ondoren irakasleak egingo du ebaluazio. Ebaluazio irizpideak kontuan hartuz taula hau sortu dugu, irakasleak erabiliko duena. Errubrika horrez gain, irakasleak kontuan hartuko ditu ikasleek izandako jarrerak, pare hartzea, laguntasuna...

Irakasleak jarraian dagoen errubrika erabiliko du ikasleak ebaluatzeko:

Taula 14. Errubrika

	Betetzen du	Ez du betetzen	Batzuetan
Talde txikietan modu egokian lan egiten du.			
Berdintasun printzipioa eta guztien arteko bizikidetza baketsua errespetatzen du.			
Informazioa eta komunikazio teknologiak modu egokian erabiltzen ditu.			
Egin beharreko lanak egiten ditu.			

ONDORIOAK

Lehenik eta behin, esan beharra dago Lehen Hezkuntzako hainbat irakaslek Memoria Historikoaren gaia ez dutela aproposa ikusten beraien ikasgeletan lantzeko, gai konplexua eta deserosoa dela uste dutelako. Beraz, nahiago dute gai hau Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzara atzeratzea, ikasleen adina kontuan hartuz egokiagoa dela uste dudalako. Lan hau planteatzen hasi eta Gradu Amaierako Lanaren irakaslearekin hitz egin ondoren, ikusi dut ez dela beharrezkoa Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzara atzeratzea, baizik eta Lehen Hezkuntzako lehendabiziko urteetatik ere landu daitekeela ikusi dut. Betiere curriculumeko edukiak egokituz eta hainbat eduki propio sortuz.

Lanaren marko teorikoan memorian eta ondarean jarri dugu fokua. Azkenaldian memoriak gure gizartean interesa piztu du eta gizartean honen inguruko jakin-mina handitzen doa. Memoria mota desberdin ugari daude hala nola, memoria traumatikoak, memoria naturala, memoria artifiziala, memoria kolektiboa, memoria indibiduala... memoria guzti hauek marko teorikoan zehar azalduak izan dira. Marko teorikoan esan dugun moduan, autore batzuk memoria eta historia bi termino desberdin direla esaten dute, beste batzuk ordean bi termino horiek erlazionatzen dituzte. Azpimarratu beharra dago, memoria gure gizartean funtsezko elementua dela, memoriarik gabe ez legoke historiarik. Marko teorikoan aipatu dugun moduan, iragan traumatikoari aurre egiteko gizarteak lau modu desberdinetan egin dezake, honako hauek direnak, eskusioa, inklusioa, isiltasuna eta gatazka. Lau modu hauek, historia kontatzerako garaian eragin handi izan dute eta hori adibidez, hezkuntza arloan, historiako testu liburuetan nabarmentzen da. Azken finean, historia garaileek idatzi zuten, galtzaileek beldurrarengatik ez ziren hitz egitera ausartzen eta urte askotan zehar, bakarrik garaileen historia ikasi eta entzun izan da. Dena den, apurka-apurka, galtzaileen historiak protagonismoa hartzen doa. Honekin lotuta, pertsona batzuk uste dute aukera hobeagoa dela iragana ez mugitzea, horrek iragan traumatikoa berriz irekitzea badakar. Azken finean memoria da historiaren pasarte batek uzten duen aztarnarik handiena.

Memoriaren tokiei dagokionez, Hego Amerikan, Buenos Aires, basakeri handia jasan duen hiria izan da. Buenos Airesen, Iruñeko kaleetatik aurkitu dezakegun

bezala, hainbat galtzadarri daude. Izan zirenak omentzen ditu hiriak, baina jada ez direnak ere. Hau da, errepresioarengatik, lan behartuengatik... erail zituzten pertsonak. Gunter Deming-ek Stopelperstein proiektuaren bultzatzailea bere webgunean iragarri behar izan zuen, 2021. urtera arte ezinezkoa izanen dela instalazio berriak egitea, eta hori aurrerapauso handia da. Horrek esan nahi du, gai honi ikusgarritasuna ematen ari zaiola eta indarra hartzen ari da.

Bestalde, Nafarroako Lehen Hezkuntzako curriculumari dagokionez, Espainiako historiari, errepresio frankistari eta memoria historikoari buruzko hutsune handi bat uzten du. Gai hauek urte askotan zehar isilpean egon diren gaiak dira. Garaia da curriculumari buelta bat emateko eta gai honek duen garrantziaz ikasleei jabetzeko. Aipatzekoa da Lehen Hezkuntzako curriculumak sozializatzaileak direla. Curriculumak dituen gabeziekin jarraitzeko, oso garrantzitsua da aipatzea historian zehar garrantzitsuak izan diren pertsonak alde batera uzten dituela, hau da, emakumean, arazo sozialak dituzten pertsonak, minoria etnikoak... pertsona guzti horiek curriculumak alde batera uzten ditu. Hori gure hezkuntzan arazo larria da, lehenengo planoan soilik gizonak, aberatsak eta pertsona boteredunak uzten dituelako. Honek horrela jarraitzen duen bitartean, ez da hezkuntza justu, koherente eta demokratiko bat sortuko. Beraz, aldaketak datozen bitartean eskoletan ezin dira geldirik geratu eta curriculumak uzten dituen hutsunetaz baliatu behar gara gai hauek aurrera eramateko.

Gradu Amaierako Lan honetako marko enpirikoan, Lehen Hezkuntzako bi maila oso desberdinetarako proposamen bat planteatzen da. Fusilatuak izan ziren oroimenezko Iruñeko kaleetan dauden galtzadarrietan jartzen dugu arreta. Baina galtzadarriak zer diren jakiteko eta bere historia jakiteko, lehenagotik ikasleek klasean horren inguruko informazioa landu dute irakaslearekin. Galtzadarriak Stolpersteine proiektuan oinarritutako ikurrak edo seinaleak dira, Nafarroak NAFSE36 elkarteak jarritakoak. Nafarroan Gerra Zibilean fusilatu zituzten pertsonak oroitzeko jarriak izan dira. Esan beharra dago proposamen hau egiteko curriculumeko edukiak eta helburuak moldatu behar izan ditugula. Lehen Hezkuntzako bigarren mailan memoria historikoa, galtzadarriak, Gerra Zibilaren ondoren Nafarroako egoera... gure lanean funtsezkoak diren edukirik eta helbururik ez da agertzen. Beraz, curriculumeko edukiekin lotura duten Iruñeko galtzadarriak. Memoria eta ondarea lantzen Lehen Hezkuntzan

beste eduki eta helburu batzuk sortu ditugu gure proposamenerako. Gauza bera gertatzen da Lehen Hezkuntzako seigarren mailako kurtsoan, seigarren mailako Gizarte Zientziak ikasgaiaren laugarren blokean historiari buruzko edukiak agertzen dira. Hala nola, Independentzia Gerra eta Cadizko Gorteen lana (1808-1813), Espainia Aro Garaikidean, Alfonso XIII.aren erregealdia eta Primo de Riveraren Diktadura (1902-1931)... eta beste hainbat eduki gehiago agertzen dira. Gure proposamenerako erabili ditugunak Gerra Zibila eta Francoren diktadurari buruzko edukiak izan dira, nahiz eta guk sortutako beste hainbat eduki gehiago ere erabili ditugu.

Beraz, aipatzekoa da curriculumeko edukiei erreparatuz gero Espainiako Gerra Zibilari, Diktadura frankistan marginatu, errepresaliatu eta kondenatu zituzten pertsonen galera handia dagoela. Hezkuntza arloan, historia ez da behar den bezala erakusten, gai asko alde batera uzten dira. Pertsona batzuek nahiago dute iragan traumatikori buruz gehiago ez hitz egin, gizartean min handia utzi duelako. Bestalde, traumei aurre egitea ez da erraza, gertakari mingarriak baitira eta zauri handiak utzi dituzte, baina hauek gainditzeko irtenbide bakarra errealitateari aurre egitea da. Honekin lotutako elkarte bat Nafarroan, NAFSE36 elkarte izango litzateke. Lanaren marko teorikoan aipatu dugun bezala, NAFSE36 Nafarroako Fusilatuen Senitartekoen Elkarte da eta senitarteko interesak defendatu eta Oroimen Historikoaren berreskurapenean aurrera egiten saiatzeko sortu zen elkarte da.

COVID19 egoera dela eta, prestatutako proposamena ezin izan dugu praktikara eramane. Hasiera batean, proposamen hau Iruñeko CPEIP San Francisco eskolan burutzeko egin zen, baina COVID19 egoera dela eta, Unitate Didaktikoa moldatu eta proposamen teorikoa bihurtu dugu. CPEIP San Francisco eskolako hainbat tutoreekin Unitate Didaktiko hau zertan datzan azaldu ondoren, guztiei oso aukera ona iruditu zitzairen eta haien klaseetan arazorik gabe egiteko esan zidaten. Irakasleek oso gai aproposa eta interesgarri ikusi zuten, bereien ikasgeletan inoiz landu ez zutena.

Proposamen honen gaia eskoletan lantzen diren gainontzeko gaiekin erlazionatuz, gai berezia dela esango genuke, hots, hau ez da eskoletan lantzen diren gai ohikoak.

Gogo handiak nituen proposamen hau ikasleekin praktikara eramateko eta haiekin aurrera eramateko, baina azkenean ez da posible izan. Aipatzekoa da gure proposamena garatu ahal izateko curriculumeko eduki batzuk moldatu behar izan ditugula. Adibidez, Lehen Hezkuntzako bigarren mailan, curriculumean Memoria Historikoari buruzko edukirik ez da agertzen, nahiz eta ondarea lantzeko aukera gehiago daude.

Nire ustez, gai honek garrantzi gehiago izan beharko luke bai hezkuntza mailan bai gizarte mailan eta Lehen Hezkuntzako eskoletan gai honen inplikazioa eta interesa bultzatu behar dute. Proposamen honek, Memoria Historikoaren zati txiki bat bakarrik azpimarratzen du, galtzadarrietan zentratzen dena, nik aukeratutakoa. Baina Memoria Historikoaren gaiaren barruan, gauza ugari desberdin ere landu daitezke eta komenigarria da Lehen Hezkuntzako lehenengo mailetatik lantzea, hala nola, Ezkabako kartzela, Sartagudako parkea, Azkoienen emakume errepresaliatuen eskultura... Horretarako, Nafarroan “Memoria duten eskolak” izeneko programa bat dago Haur Hezkuntzatik bigarren hezkuntzara doana.

Laburbilduz, nire ustez Lehen Hezkuntzako curriculumari buelta bat eman behar zaio eta edukiak gaur egungo egoerara egokitu behar dira. Gizarte Zientziak ikasgaiari dagokionez, batez ere galera handia nabaritu dut Gerra Zibilari, Francoren dikatadurari, fusilatuei... gaiei buruz. Hauek lehendabiziko urteetatik landu daitekeela aldarrikatu nahi dut. Betiere, proposamen osoan esaten ari garen moduan edukiak ikasleen adinetara egokituak izan behar dira eta “Memoria duten eskolak” programaren laguntzarekin egin daiteke. Beharrezkoa da gai hauei ikusgarritasuna ematea eta Lehen Hezkuntzako lehendabiziko urteetatik lantzea.

CONCLUSIONES

En primer lugar, hay que decir que el tema de la Memoria Histórica es un tema complejo e incómodo y que algunos profesores de Primaria no lo ven adecuado para trabajar en sus aulas. Por lo tanto, prefieren retrasar este tema a la Educación Secundaria Obligatoria, porque creen que es más adecuado teniendo en cuenta la edad de los alumnos. Después de empezar a plantear

este trabajo y hablar con el profesor de Trabajo Fin de Grado, he visto que no es necesario retrasar a la Educación Secundaria Obligatoria, sino que también se puede trabajar desde los primeros años de Primaria, siempre adaptando los contenidos del currículo y creando contenidos propios.

En el marco teórico del trabajo hemos puesto el foco en la memoria y el patrimonio. En los últimos tiempos la memoria ha despertado interés en nuestra sociedad y su curiosidad va en aumento. Existen diferentes tipos de memorias, tales como memorias traumáticas, memoria natural, memoria artificial, memoria colectiva, memoria individual ... Todas estas memorias han sido explicadas a lo largo del marco teórico. Como hemos dicho en el marco teórico, algunos autores dicen que memoria e historia son dos términos diferentes, mientras que otros relacionan ambos términos. Hay que subrayar, que la memoria es un elemento fundamental en nuestra sociedad, sin memoria no habría historia. Tal y como hemos mencionado en el marco teórico, para hacer frente al pasado traumático la sociedad puede hacerlo de cuatro maneras diferentes, que son la exclusión, la inclusión, el silencio y el conflicto. Estas cuatro formas han influido mucho en la narración de la historia y eso, por ejemplo, en el ámbito educativo, se destaca en los libros de texto de historia. Al fin y al cabo, la historia la escribieron los vencedores, los derrotados no se atrevían a hablar por miedo y durante muchos años sólo se ha aprendido y escuchado la historia de los vencedores. Poco a poco, la historia de los derrotados va tomando protagonismo. En este sentido, algunas personas consideran que es mejor no mover el pasado que reabrir el pasado traumático. Al fin y al cabo, la memoria es la mayor huella que deja un pasaje de la historia.

En cuanto a los lugares de la memoria, en Sudamérica, Buenos Aires ha sido una ciudad que ha sufrido una gran barbarie. En Buenos Aires, como podemos encontrar por las calles de Pamplona, hay varios adoquines-tropezones. La ciudad homenajea a los que fueron, pero también a los que ya no lo son. Es decir, personas asesinadas por represión, trabajos forzados ... Gunter Deming, fundador del proyecto Stopelstein, tuvo que anunciar en su página web que hasta 2021 no será posible construir nuevas instalaciones, lo que supone un gran avance. Esto quiere decir que se está dando visibilidad a este tema y va cogiendo fuerza.

Por otro lado, en cuanto al currículo de Educación Primaria de Navarra, deja un gran vacío sobre la historia de España, la represión franquista y la memoria histórica. Estos son temas que han permanecido silenciados durante muchos años. Es hora de dar una vuelta al currículum y concienciar a los alumnos de la importancia que tiene este tema. Cabe destacar que los currículos de Primaria son socializadores. Para seguir con las carencias del currículum es muy importante señalar que deja de lado a las personas que han sido importantes a lo largo de la historia, es decir, a la mujer, a las personas con problemas sociales, a las minorías étnicas... todas estas personas no aparecen en el currículum. Este es un grave problema en nuestra educación, porque sólo en primer plano deja a los hombres, a los ricos y a las personas poderosas. Mientras esto siga así, no se creará una educación justa, coherente y democrática. Por lo tanto, mientras vienen los cambios en las escuelas no se pueden quedar quietos y hay que aprovechar las lagunas que deja el currículum para llevar a cabo estos temas.

En el marco empírico de este Trabajo de Fin de Grado se plantea una propuesta para dos cursos muy diferentes de Primaria. La base de esta propuesta la ponemos en los adoquines de Pamplona. Para saber qué son los adoquines y su historia, antes los alumnos han tenido que trabajar en clase con el profesorado información al respecto. Los adoquines son símbolos o señales basados en el proyecto Stolpersteine de la asociación Navarra AFFNA36. En Navarra han sido colocados en recuerdo de las personas que fueron fusiladas durante la Guerra Civil Española. Hay que decir que para elaborar esta propuesta hemos tenido que adaptar los contenidos y objetivos del currículo. En segundo de Primaria no aparece la memoria histórica, los adoquines, la situación de Navarra después de la Guerra Civil... No aparecen los contenidos ni objetivos fundamentales de nuestro trabajo, por lo tanto, hemos creado otros contenidos y objetivos relacionados con los contenidos curriculares para nuestra propuesta. Lo mismo ocurre en el sexto curso de Primaria donde en el cuarto bloque de la asignatura de Ciencias Sociales aparecen contenidos relativos a la historia, así como, la Guerra de la Independencia y las Cortes de Cádiz (1808-1813), España en la Edad Contemporánea, el reinado de Alfonso XIII y la Dictadura de Primo de Rivera (1902-1931)... Aparte de los

mencionados aparecen muchos más contenidos. Los contenidos que hemos utilizado del currículo para nuestra propuesta han sido la Guerra Civil y la dictadura de Franco, aunque también otros muchos contenidos creados por nosotros.

Por lo tanto, hay que decir que si atendemos a los contenidos curriculares de la Guerra Civil española, hay una gran pérdida de personas que fueron marginadas, represaliadas y condenadas en la Dictadura franquista. En el ámbito educativo, la historia no se muestra como es debido, se dejan de lado muchas cuestiones. Hay personas que prefieren no hablar más de su pasado traumático porque dejó mucho dolor en la sociedad. Por otro lado, afrontar los traumas no es fácil, ya que son hechos dolorosos que han dejado grandes heridas, la única solución para superar esto puede ser afrontar la realidad. Una asociación relacionada con esto sería la de AFFNA36 en Navarra. Tal y como hemos mencionado en el marco teórico del trabajo, AFFNA36 es la Asociación de Familiares de Fusilados de Navarra, creada para defender los intereses de los familiares e intentar avanzar en la recuperación de la Memoria Histórica.

Dada la situación de COVID19 no se ha podido llevar a la práctica la propuesta elaborada, en un principio, esta propuesta se iba a llevar a cabo en la escuela CPEIP San Francisco de Pamplona, pero debido a la situación COVID19 hemos adaptado la Unidad Didáctica y la hemos convertido en una propuesta teórica. Tras explicar a varios tutores de la escuela CPEIP San Francisco en qué consiste esta Unidad Didáctica, a todos les pareció una gran oportunidad para trabajar este tema tabú y me dijeron que lo hiciera sin problema ninguno en sus aulas. Los profesores vieron el tema muy adecuado e interesante y que nunca antes se había tratado en las aulas.

Relacionando el tema de esta propuesta con el resto de temas que se tratan en las escuelas, diríamos que es un tema especial, es decir, no es un tema habitual que se trabaje en las escuelas.

Tenía muchas ganas de llevar esta propuesta a la práctica con los alumnos y llevarla a cabo con ellos, pero dada la situación no ha sido posible. Cabe destacar que para poder desarrollar nuestra propuesta hemos tenido que adaptar algunos de los contenidos del currículo. Por ejemplo, en segundo de

Primaria no aparece en el currículo ningún contenido relativo a la Memoria Histórica, pero para trabajar el patrimonio hay más posibilidades.

Yo creo que este tema debería tener más importancia tanto a nivel educativo como a nivel social, por eso en las escuelas de Primaria tienen que impulsar la implicación e interés de este tema. Esta propuesta solo enmarca una pequeña parte de la Memoria Histórica, que se centra en los adoquines, tema que yo he elegido. Pero dentro del tema de la Memoria Histórica también se pueden trabajar muchos más contenidos diferentes y es conveniente trabajarlos desde los primeros cursos de Primaria, como por ejemplo la cárcel de Ezkaba, el parque de Sartaguda, la escultura de mujeres represaliadas en Peralta... Para ello, en Navarra existe un programa denominado "escuelas con memoria" que va desde la educación Infantil hasta la educación Secundaria.

En resumen, yo creo que hay que darle una vuelta al currículum de Primaria y adaptar los contenidos a la situación actual. En cuanto a la asignatura de Ciencias Sociales, he notado un gran vacío sobre los temas de la Guerra Civil, la dictadura de Franco, los fusilados... Quiero reivindicar que esto se puede trabajar desde los primeros años de la Educación Primaria, en todo caso, como venimos diciendo en toda la propuesta didáctica, los contenidos deben ser adaptados a las edades del alumnado y se puede realizar con la ayuda del programa "Escuelas con memoria". Es necesario dar visibilidad a estos temas y tratarlos desde la educación Primaria.

ERREFERENTZIAK

- AZCÁRATE, A. (2019ko maiatzaren 14a). Stolpersteine, una piedra en el camino contra el olvido del genocidio nazi. *El salto*. Hemendik eskuratua: <https://www.elsaltodiario.com/memoria-historica/stolpersteine-piedra-camino-olvido-genocidio-nazi-rainer-stach>
- CARNEVALE, S. (2013). *Primeras Jornadas de Historia Reciente del Conurbano Norte y Noreste* [bertsio elektronikoa]. Argentina: Universidad Nacional de General Sarmiento. Hemendik eskuratua: <https://www.ungs.edu.ar/wp-content/uploads/2014/02/10-PONENCIA-CARNOVALE.pdf>
- CHÁVEZ, L. (2019ko urtarrilaren 28a). Conceptos básicos de la justicia transicional. *Animal político*. Hemendik eskuratua: <https://www.animalpolitico.com/verdad-justicia-y-reparacion/justicia-transicional-conceptos-basicos-para-entenderla/>
- CUESTA, R. (2015). *Las venganzas de la memoria y las paradojas de la historia* [bertsio elektronikoa]. España: Salamanca. Hemendik eskuratua: http://www.nebraskaria.es/wpcontent/uploads/2016/12/la_venganza_de_la_memoria_y_las_paradojas_de_la_historia.pdf
- DE LA HERRÁN, A. eta CORTINA, M. (2006). *La muerte y su didáctica* [bertsio elektronikoa]. España: Madrid. Hemendik eskuratua: <http://blog.goian.org/wp-content/uploads/2014/10/la-muerte-y-su-didac.pdf>
- DÍAZ, P. (2011). *Hablemos de duelo. Manual práctico para abordar la muerte con niños y adolescentes* [bertsio elektronikoa]. Madrid: Fundación Mario Losantos del Campo. Hemendik eskuratua: <http://www.fundacionmlc.org/uploads/media/default/0001/01/guia-duelo-infantil-fmlc.pdf>
- DOMÍNGUEZ, A. eta LÓPEZ FACAL, R. (2017). Patrimonios en conflicto, competencias cívicas y formación profesional en educación primaria I. *Revista de educación*, 86-109. Hemendik eskuratua: https://minerva.usc.es/xmlui/bitstream/handle/10347/15805/2016_RevEducacion_DominguezAlmansa_Patrimonios.pdf?sequence=2&isAllowed=y

- DOMÍNGUEZ, A. eta LÓPEZ FACAL, R. (2015). *Patrimonio, entorno y procesos de identificación en la educación primaria* [bertsio elektronikoa]. España: Universidad de Santiago de Compostela. Hemendik eskuratua: <http://clio.rediris.es/n41/articulos/mono/MonFacal2015.pdf>
- FEIJOO, P. eta PARDO A.B. (2003). Muerte y educación. *Tarbiya, revista de Investigación e Innovación Educativa*, [bertsio elektronikoa]. España: Sopelana. Hemendik eskuratua: <https://revistas.uam.es/tarbiya/article/view/7255>
- GARRIAGA, M. C. eta PAPIER, V. (2016). Ciencias sociales, en la educación y futuro. Investigaciones en didáctica de las ciencias sociales. *Memorias para armar: escuela y relato de pasado* (396-407. or.). España: Universidad de Santiago de Compostela. Hemendik eskuratua: https://a834729b-9328-41ca-9735-0ace437d796d.filesusr.com/ugd/79b507_b442e42c951f4ba68cd44babe07b03ee.pdf
- GONZÁLEZ CALLEJA, E. (2013). *El deber de memoria y la justicia transicional en perspectiva histórica* [bertsio elektronikoa]. España: Universidad Carlos III de Madrid. Hemendik eskuratua: <http://www.bideo.info/buesa/imagenes/DEBER%20DE%20MEMORIA.pdf>
- GONZÁLEZ MONFORT, N. (2008). *El valor educativo y el uso didáctico del patrimonio cultural* [bertsio elektronikoa]. España: España: Universitat Autònoma de Barcelona. Hemendik eskuratua: http://pagines.uab.cat/neus.gonzalez/sites/pagines.uab.cat/neus.gonzalez/files/praxis_neusgonzalez.pdf
- Ley de la Memoria Histórica (52/2007). Hemendik eskuratua: <https://leymemoria.mjusticia.gob.es/cs/Satellite/LeyMemoria/es/memoria-historica-522007>
- MACÍAS, M.O. (2016). Ciencias sociales, en la educación y futuro. Investigaciones en didáctica de las ciencias sociales. *Historia y memoria histórica: dos recursos complementarios en la formación del profesorado de educación primaria* (325-335. or.). España: Universidad de Santiago

de Compostela. Hemendik eskuratua: https://a834729b-9328-41ca-9735-0ace437d796d.filesusr.com/ugd/79b507_b442e42c951f4ba68cd44babe07b03ee.pdf

Memoria historikoa eta hezkuntza. Hemendik eskuratua: <https://memoriahistorica.educacion.navarra.es/eu/>

Nafarroako Fusilatuen Senitartekoen Elkartea-1936. *NFSE-1936*. Hemendik eskuratua: <http://affna36.org/el-adoquin-tropezon-proyecto-stolpersteine-los-adoquines-dorados/>

Nafarroako Gobernua. (2014). *Curriculum. Lehen Hezkuntza*. Hemendik eskuratua: https://www.navarra.es/NR/rdonlyres/DC9FD764-A71A-4920-851D-24BB2C653B6F/0/F1410295_LehenHezkuntzako.pdf

Nafarroako Gobernua. (2018). *Nafarroako memoria historikoaren tokiei buruzko Foru legea* (Legea 29/2018). Hemendik eskuratua: <http://www.lexnavarra.navarra.es/detalle.asp?r=50972>

OSORIO, R. M., OSORIO, M. E. eta GONZÁLEZ, G. A. (2018). Buscando formas de enseñar: Investigar para innovar en didáctica de las Ciencias Sociales. *Aprendizajes sobre la Memoria Histórica en la Educación Primaria* (933-941. or.). Valladolid: Universidad de Valladolid. Hemendik eskuratua: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=716952>

PAGÈS, J. eta SANTISTEBAN, A. (2014). “Una mirada al pasado y un proyecto de futuro” *Una mirada del pasado al futuro en la didáctica de las ciencias sociales* (17-39. or.). España: Universitat Autònoma de Barcelona. Hemendik eskuratua: http://didactica-ciencias-sociales.org/wp-content/uploads/2013/11/XXVSIMPO1_v2.pdf

SÁNCHEZ, I. (2016). *La muerte y la literatura infantil: una selección de cuentos para su tratamiento en las aulas de primaria, 18-30*. Valladolid: Universidad de Valladolid. Hemendik eskuratua: <https://uvadoc.uva.es/bitstream/handle/10324/26934/TFG-G2626.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

SANTISTEBAN, A. (2009). *Como trabajar en clase la competencia social y ciudadana* [bertsio elektronikoa]. España: Universidad Autónoma de Barcelona. Hemendik eskuratua: <https://core.ac.uk/download/pdf/132092913.pdf>

SANTISTEBAN, A. (2019). *La enseñanza de las ciencias sociales a partir de problemas sociales o temas controvertidos: estado de la cuestión y resultados de una investigación* [bertsio elektronikoa]. España: Universitat Autònoma de Barcelona. Hemendik eskuratua: <https://www.elfuturodelpasado.com/ojs/index.php/FdP/article/view/344/307>

SARAVIA MENDEZ, G. (2014). *La memoria en el espacio público, la memoria como derecho* [bertsio elektronikoa]. España: Universidad Carlos III de Madrid. Hemendik eskuratua: <http://www.tiempodelosderechos.es/docs/wp-14-14.pdf>

TRIGLIA, A. (2016). Las 4 etapas del desarrollo cognitivo de Jean Piaget. *Psicología y Mente*. Hemendik eskuratua: <https://psicologiaymente.com/desarrollo/etapas-desarrollo-cognitivo-jean-piaget>

TUDELA SANCHO, A. (1976-1983): Libros de actas del simposio: *Educación y exponer para crear ciudadanía: Buenos Aires y la memoria de la barbarie* (920-933. or.). España: Universidad de Santiago de Compostela. Hemendik eskuratua: https://a834729b-9328-41ca-97350ace437d796d.filesusr.com/ugd/79b507_b442e42c951f4ba68cd44babe07b03ee.pdf

VILLALÓN, G. eta PAGÈS, J.(2013). Memoria académica. *¿Quién protagoniza y cómo la historia escolar? La enseñanza de la historia de los otros y las otras en los textos de estudio de Historia de Chile de educación primaria* (119-136. or.). Argentina: Universidad Nacional de La Plata. Hemendik eskuratua: http://www.memoria.fahce.unlp.edu.ar/art_revistas/pr.6212/pr.6212.pdf

VINYES, R. (2020ko martxoaren 9a). Sobre usos y rutinas de la “stolperstein”.

Público.

Hemendik

eskuratua:

<https://blogs.publico.es/dominiopublico/31141/sobre-usos-y-rutinas-de-la-stolperstein/>

ERANSKINAK

Eranskinak I

Eranskinak II

Lehenengo diapositiba

IZENA: MANUEL

ABIZENAK: QUIROS CIVICOS

NON ERAILDA: ETXAURIN

URTEA: 19937KO MARTXOAREN HAMASEIA.

Bigarren diapositiba

IZENA: ILDEFONSO

ABIZENAK: ZALABARDO LOPEZ

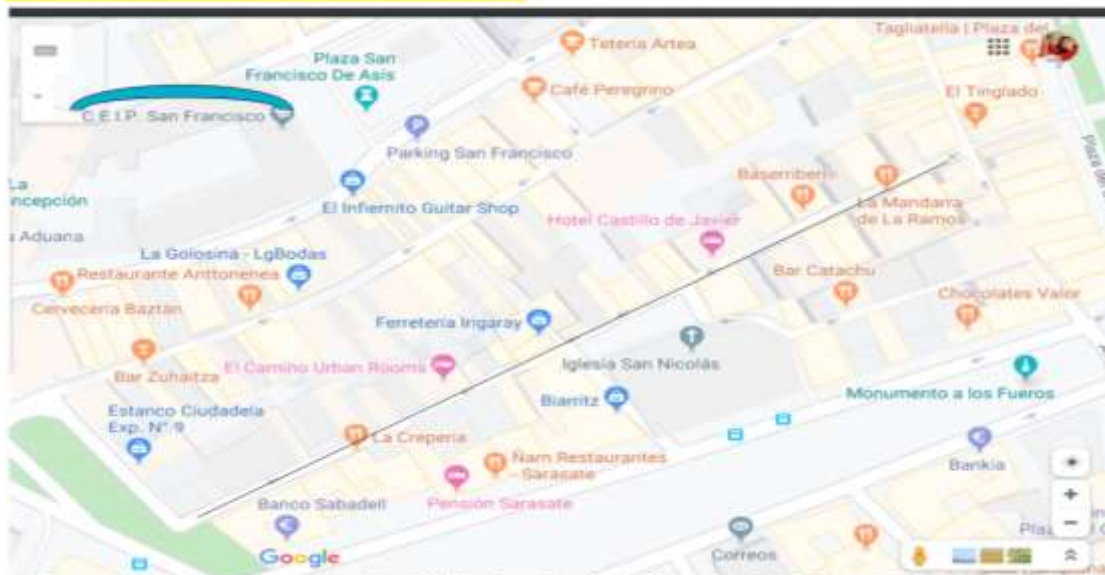
NON ERAILDA: VALCALDERAN

NOIZ: 1936KO ABUZTUAREN HOGETA HIRUA

Eranskinak III

NORA JOAN BEHAR GARA?

Eranskinak IV**GALTZADARRIEN INGURUKO FITXA**

Izen abizenak:

1. Eraildakoaren izena:
2. Eraildakoaren abizenak:
3. Non erail zuten?
4. Ze urtetan jaio zen?
5. Ze urtetan erail zuten?

Eranskinak V

Ostikoz bota digute atea
 Zein dira deitu gabe datozenak?
 Zer nahi dute aita, zuzenean zuri begira?
 Zein dira oihuka mintzo direnak?

Norbaitek oroituko ditu etorkizunean
 Ahanzturaren zingira honetan gertatuak

Ikara; bortxaren bigarren izena
 Zein dira ditu gabe datozenak?
 Gogoan dut orain aspaldiko aholkua:
 Ez fida herraren mirabe denaz

Norbaitek oroituko ditu etorkizunean
 Ahanzturaren zingira honetan ito dituztenak

Abesti berriren batean
 Zuhaitz zaharren azaletan
 Argaren zilar uretan
 Iluntzeetan

Ostikoz bota digute atea
 Zein dira deitu gabe datozenak?
 Agur ahizpak eta senitarteko guztiak
 Agur lagunak eta jolasten ginen tokia
 Adio ene Larraga maitea

Norbaitek oroituko ditu etorkizunean
 Ahanzturaren zingira honetan ito dituztenak

Abesti berriren batean
 Zuhaitz zaharren azaletan
 Erriberako izarretan
 Nafarroan...

Eranskinak VI

Aurkezpena

IRUÑEKO GALTZADARRIAK

Lehenengo diapositiba

ZER DIRA IRUÑEKO TROPEZOIAK?

→ 1936ko kolpearen ondoren hil zituzten pertsonak gogoratzeko jarritako plakak dira.

→ Hildakoarekin zerikusia duen leku batean jartzen da. Normalean plaka hauek honela hasten dira:

Hemen bizi zen, hemen lan egin zuen, hemen irakatsi zuen ...

Bigarren diapositiba

ZER DA OROIMEN HISTORIKOA?

→ Bere iraganaren arrastoa ez galtzeko gizarte talde batek egiten duen ahalegina da, talde horrek eraiki duen bere iragan horren irudikapena mantenduz eta datozen belaunaldiei helaraziz.

Hirugarren diapositiba

SAN NIKOLAS KALEAN AURKITUKO DITUGUN IZENAK:

- ❖ Jose Maria Goñi Villanueva
- ❖ Manuel Goñi Villanueva
- ❖ Cesar Burgete Diaz
- ❖ Juan Perez Marturet
- ❖ Benito Vallejo Hernandez

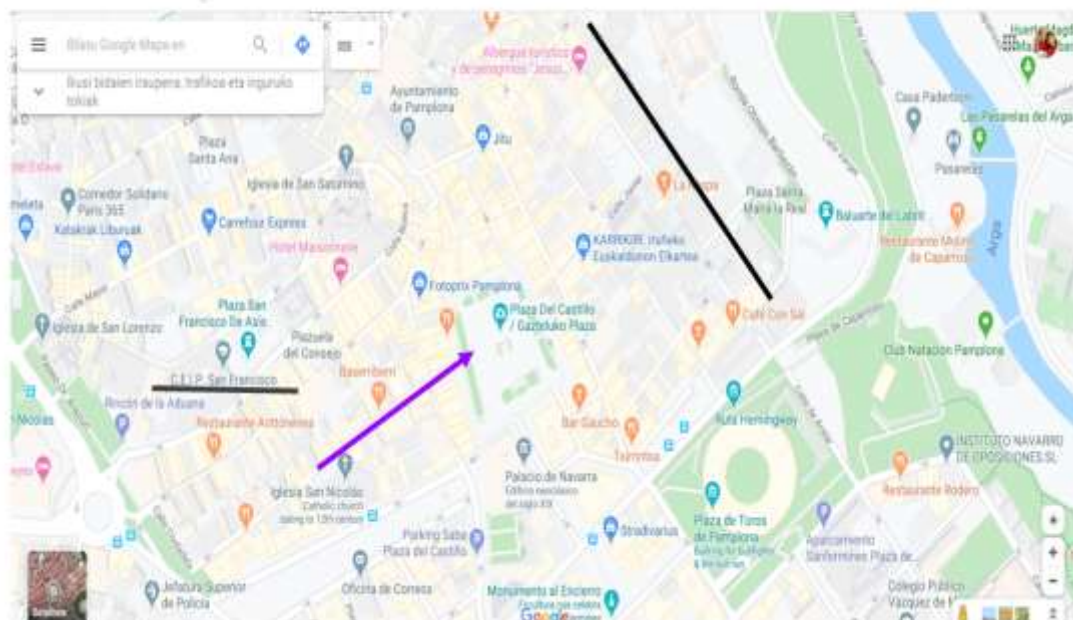
MERCED KALEAN AURKITUKO DITUGUN IZENAK:

- ❖ Manuel Ayesa
- ❖ Antonio Mendez Vela
- ❖ Pedro Alfaro Hernandez
- ❖ Basilio López Cárcas
- ❖ Francisco Escudero Berdonces
- ❖ Miguel Iribarren Goñi
- ❖ Constantino Equia Olaechea
- ❖ José Robledo González
- ❖ Román Ibero Hualde
- ❖ Angel Martinez Larrayoz

- ❖ Pedro Belloso Garcia
- ❖ Corpus Dorronsoro Arteta
- ❖ Jesus Dorronsoro Tercero
- ❖ Ignacio San Pedro Chicolonea

Eranskinak VII

IRUÑEKO ZE KALEETATIK JOANGO GARA?

Eranskinak VIII

1. Oroimen historikoaren gaia lantzea interesgarria iruditu zaizue?
Lehenagotik entzunda zenuten gai hau?

2. Tropezoiak ezagutzen zenituzten? Kaleetatik ibiltzean noizbait fijatu al zarete?

3. Goiko galderari baietz erantzun baldin baduzue nola izan duzu
galtzadarri hauen berri?

4. Gai honi buruz gehiago jakitea gustatuko litzaizuke?

5. Egindako ariketak/jarduerak gustatu zaizkizue? Zerbait aldatuko
zenukete?

Eskerrik asko zuen parte hartzeagatik!!

